

de lichte voorde

periodiek van de
vereniging voor oudheidkunde te lichtenvoorde

No. 75
april 2019
ISSN: 0927-6688

Bij de afbeelding op de voorkant

Een foto van de korenmolen *De Vier Winden* met molenaarshuis en veevoederbedrijf op de kruin van de Vragender Es. De foto is uit 1980.
Fotoarchief Vereniging voor Oudheidkunde Lichtenvoorde (VOL)

Colofon

De Lichte voorde is een halfjaarlijkse uitgave van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde. De vereniging stelt zich ten doel het onderzoek naar de geschiedenis van de voormalige gemeente Lichtenvoorde in de breedste zin van het woord te stimuleren en te bevorderen.

Redactie: Nic Adema, Henk Hanselman, Frits van Lochem en Arnold Pluimers

Tekstcorrectie: Nic Adema en Antoon Driessen

Eindredactie en vormgeving: Henk Hanselman.

Druk: McWinDo's print- en copyservice, Lichtenvoorde

Adres redactie: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud *De Lichte voorde* nummer 75

- 2 *Henk Hanselman*
 Voorwoord
- 3 *Antoon Driessen*
 Bingo!
- 5 *Theo Withag*
 De 'Esboom'
- 13 *Henk Hanselman*
 Schrijver Jan Cremer heeft roots in Lichtenvoorde
- 16 *Antoon Driessen*
 Protestants-christelijk lager onderwijs in Lichtenvoorde
- 26 *Henny Bennink*
 De Vragenderse molen
- 33 *Henk Hanselman*
 Mozaïek van St. Eloy in de gevel van het voormalige fraterhuis
- 35 *Martin Huinink*
 Schade in Lichtenvoorde door de Eerste Münsterse oorlog (1665-1666)

Voorwoord

Als redactie zijn wij verheugd u dit voorjaar ons vijfenzeventigste nummer van *de Lichte voorde* te kunnen aanbieden. Graag hadden we er een speciaal feestelijk nummer van willen maken maar door gebrek aan voldoende man- en of vrouwkracht was dit niet mogelijk. Daarom dus een ‘gewoon’ nummer zoals u dat van ons gewend bent.

In 1972 werd de eerste *de Lichte voorde* uitgebracht. Het bestond uit een aantal enkelzijdig gestencilde A4-velletjes die op elkaar geniet waren tussen een, óók toen al, groene omslag. Vanaf nummer 30 in 1994 werd overgegaan naar dubbelzijdig printen in het bekende A4-formaat.

In de loop der jaren werd het steeds belangrijker informatie op een aantrekkelijke manier te presenteren waardoor *de Lichte voorde* vanaf

nummer 63 in 2011 zoveel mogelijk in kleur werd gedrukt. De groene omslag werd in al die jaren gehandhaafd.

Interessant is het om te zien dat historici en andere onderzoekers ons blad regelmatig als bron van informatie vermelden in publicaties. Veel van die informatie vinden we op internet terug. Op deze wijze is het blad niet alleen interessant voor leden maar levert het ook een belangrijke bijdrage aan het uitwisselen en delen van historische kennis over Lichtenvoorde en omgeving aan iedereen die daarin is geïnteresseerd.

Ik wens u weer veel leesplezier met dit nieuwe nummer van *de Lichte voorde*.

Henk Hanselman, eindredactie.

Mededeling van de redactie

Al enige tijd kampt de redactie met een tekort aan kopij waardoor het steeds lastiger wordt weer een nieuw nummer van de *Lichte voorde* samen te stellen. Er is binnen de vereniging dringend behoefte aan mensen die onderzoek willen doen naar de Lichtenvoordse en regionale historie en er een publicatie voor ons periodiek over willen verzorgen. Meldt u zich aan als u denkt een interessante bijdrage te kunnen leveren.

Het jaar 2019 is door de gezamenlijke gemeenten in de Achterhoek uitgeroepen als ‘*Jaar van de Wederopbouw*’. De wederopbouwperiode is de tijd tussen 1940 tot 1965, de tijd ook van herrijzend Nederland tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. In de gemeenten worden allerlei activiteiten ontwikkeld om meer bekendheid te geven aan de vele vernieuwingen uit deze

periode. In Oost Gelre heeft de gemeente samen met de gezamenlijke oudheidkundige verenigingen het plan opgevat een boek over deze tijd uit te geven. Dit boek zal bij de verenigingen in de plaats komen van een regulier periodiek. Het zal omstreeks Monumentendag 2020 verschijnen.

Attentie:

Per heden komt ons rekeningnummer: **IBAN NL28INGB0001007734** bij de ING-bank te vervallen.

Betalingen uitsluitend nog via het Bankgironummer van de Rabobank:

IBAN NL54RABO0336163932,

t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde

Bingo!

Door Antoon Driessen

Bingo! Ja, dát riep ik uit toen ik het daar zag liggen, op een van de schappen van de wandstelling in ons nieuwe verenigingsgebouw, terwijl ik er onlangs was voor een karweitje.

In 1970 was de nieuwe protestantse kleuterschool De Springplank aan de Hagenstraat klaar. Het gebouwtje werd officieel geopend door de onthulling van de naam en een fraaie muurplastiek van de kunstenaar Pannekoek. Kennelijk was de maker geïnspireerd door de naam van het nieuwe kleuteronderkomen. Het werk toonde een kind dat een sprong lijkt te maken. Jaren lang best een in het oog 'springende' (!) beeltenis daar aan die gevel aan de Hagenstraat.

Bij de invoering van de wet op het basisonderwijs in 1985 werd het schooltje één geheel met de F.E. van Veldenschool en verdween de naam De Springplank. Het kunststuk echter niet. Nadat jaren later bekend was geworden dat het

hele complex zou worden afgebroken, viel mij op dat de springende darter met zijn kogelronde koppie was verdwenen. Het werkje zou toch niet zomaar als oud schroot zijn weggedaan of stilzwijgend toegeëigend door een particulier? Dat laatste leek mij niet de juiste bestemming voor een monumentje dat tenslotte volgens de toen (en misschien nu nóg wel) geldende wet van de zogeheten éénprocentsregeling was betaald met gemeenschapsgeld. Het zou overigens niet het eerste object zijn, bekostigd door de gemeenschap, dat later werd aangetroffen ergens in een achtertuin van een inwoner.

Omdat ik wist dat onze vereniging voor oudheidkunde in het verleden al eens enkele 'eerste stenen' had veiliggesteld na afbraak van min of meer openbare gebouwen, zocht ik mijn toevlucht bij het bestuur. Dat is tenslotte de instantie bij uitstek die zich met zijn leden krachtig inzet voor het behouden en bewaren

Het kunstwerkje aan de nieuwe kleuterschool

van het oude. Daar hoorde ik dat het ornament eigendom was van de hervormde kerk en het niet gepast was daar vragen te stellen over de verblijfplaats of bestemming. Ik was teleurgesteld maar liet het er maar bij. Wie weet zag ik het nog eens terug aan een van de wanden in de Johanneshof. Doordat ik er daarna nooit meer iets van zag of over hoorde, ging me ongewild toch het ‘achtertuintyndroom’ een beetje parten spelen.

Maar toen! Daar lag het dan, weliswaar in vier delen, maar veilig weggelegd in dat wandrek dus. Navraag leerde mij dat het door iemand, nadat besloten was tot afbraak, met toestemming voorzichtig was afgenomen en vervolgens in zijn achtertuin geplaatst.

Op een gegeven moment echter moet de nieuwe eigenaar het springende manneke hebben aangeboden aan het VOL-bestuur

met het advies er iets passends mee te doen. Blijkbaar heeft het bestuur dat aanbod dankbaar aanvaard.

Maar nu dan? Toen ik het in deze staat en situatie aantrof, zette zich onwillekeurig wel de term ‘eenzame dood sterven’ in mijn hoofd vast. Er zal, binnen of buiten de vereniging, toch best iemand te vinden zijn die de delen weer op een passende wijze kan rangschikken en vastzetten op een fraai achtergrondje, plaat of paneel. Een geschikte plaats zal ongetwijfeld te vinden zijn. Een schildje eronder, waarop herkomst, naam van de maker, van de restaurateur, jaartal en wéér is een kunstwerk voorgoed voor de gemeenschap behouden! Omdat het fragiele atleetje allesbehalve hufferproof is, zou het niet meer buiten geplaatst moeten worden. Misschien tóch in de Johanneshof? Ik zou er heel blij mee zijn. Wie bindt de kat de bel aan?

De 'Esboom'

Door Theo Withag

Inleiding

Weinig voorbijgangers die, komende vanaf de Ruurloseweg, op de Eefselerweg in Lieveelde de aldaar stijgende scherpe bocht naar rechts namen zullen het huisje hebben opgemerkt dat verscholen lag achter de in die bocht ingeklemde bosschage. Dat als gevolg van het feit dat deze onoverzichtelijke bocht alle aandacht opeiste om een botsing met tegemoetkomend verkeer te voorkomen.

De eerste keer dat schrijver dezes gewezen werd op het bestaan van dat huisje was tijdens een fietstocht met zijn oudste broer naar een Nationale motorcross in de Besselinkschans in Lieveelde. Deze tocht, gestart vanuit zijn

woonplaats Voor-Beltrum, ging in de jaren na de Tweede Wereldoorlog nog over een onverharde Eefselerweg. Bij het passeren van genoemd bosje wist zijn oudste broer te vertellen dat daar een zekere Te Vaarwerk woonde. Hoewel hij daarna nog diverse keren het geheimzinnige bosje passeerde heeft het daarin verscholen huis nooit zijn aandacht getrokken.

Tot schrijver dezes op 25 oktober 2010 op een van zijn 'fotosafari's' in de omgeving van Erve Kots in Lieveelde de moeite nam om het huisje, gelegen op het adres Eefselerweg 5, op te zoeken.

Helaas trof hij toen alleen nog maar een ruïne aan.

2010 Ruïne de 'Esboom'

2010 Ingestort achterhuis 'Esboom'

2010 Woonkamer de 'Esboom'

Het restant van wat eens een compleet skelet van een vrouw uit de 7e eeuw na Christus was. In 1935 stiet men op deze plek bij het graven van zand voor de bouw van de 'Esboom' op en aantal skeletten. Alleen dit skelet was destijds compleet.

Aan het vervallen hokje dat op het zandheuveltje achter de ruïne stond schonk hij verder geen aandacht.

Tot hij hoorde dat in dat hokje een skelet in een kist lag. Hij is toen op 19 november 2011 nogeens teruggegaan naar de plek waar het nog zou moeten liggen. Helaas trof hij ook dáár slechts een 'ruïne' aan.

Begin 2011 las schrijver dezes in het huis-aan-huisblad de Elna dat Ben Weenink van Erve Kots een vergunning had aangevraagd voor de bouw van een woonhuis naast de ruïne van huis 'Esboom'. Tegelijkertijd zou hij ook

het huis willen slopen en zoveel mogelijk willen herbouwen in de oorspronkelijke stijl. Tenminste wat de gevels betreft. De nabij liggende graftombe zou in de huidige staat behouden blijven.

De bouw liep vertraging op omdat de archeologische dienst in de directe nabijheid van de grafheuvel eerst een onderzoek wilde doen naar sporen in de bodem van destijds het legerkamp van Frederik Hendrik in Lievelede tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Die sporen werden gevonden.

19-11-2011 Zwart gedeelte in de afgraving geeft aan, dat daar vroeger graafwerkzaamheden zijn verricht ten behoeve van een vestingwal.

19-11-2011 De zwarte 'zak' in de zijwand afgraving geeft aan, dat daar vroeger duidt op een gedempte gracht.

Op 19 november 2011 was dat onderzoek in zijn eindfase. Eerst begin 2013 kon met de totale bouw worden begonnen. Wij laten nu

de bouw van het woonhuis van Ben Weenink voor wat het is en volgen de herbouw van de 'Esboom'.

22 april 2013 voorgevel herbouwde 'Esboom'

22 april 2013 achtergevel herbouwde 'Esboom'

28 april 2013 voorgevel herbouwde 'Esboom' met gang tussen Esboom en de nieuwbouwwoning

28 juli 2013 achtergevel Esboom rechts. Links de prachtige nieuwbouw met rood dak van Ben Weenink

De historie van huis de 'Esboom'

In oktober 2010 probeerde schrijver dezes iets te weten te komen van de bewoners van de 'Esboom'. Hij belde iemand op die destijds nauw betrokken was bij het reilen en zeilen van de 'Esboom'. Deze verstrekke veel relevante informatie maar zei erbij dat de vragensteller die niet mocht publiceren, daar hij van meerdere door hem genoemde details niet helemaal zeker was.

Speurend in boeken betreffende Erve Kots in Lievelede kwam schrijver dezes in de uitgave van de paperback 'Het Erve Kots' geschreven door J.G. Vos (tweede druk 1980) de naam

'esboom' wel tegen, maar slechts als veldnaam. Vos schrijft letterlijk:

"Achter het restaurant, te midden van het weiden bouwland ligt een klein bosje, begroeid met akkermaalshout. De 'esboom' heet deze plek, een veldnaam, die we in verband kunnen brengen met de vroegere landweer, die hier in Z.W.-N.O.-richting liep. Deze landweren vormden in de middeleeuwen vaak een afscheiding tussen de verschillende marken, of deden als z.g. weerwallen dienst. Soms waren er meerdere wallen met diepe sloten ertussen en beplant met door elkaar gevlochten sleedoornstruiken. Restanten van dergelijke

landweren vinden wij nog hier en daar in de Achterhoek. Op bepaalde plaatsen waren doorgangen vaak met een boom afgesloten. We kunnen aannemen dat hier in dat bosje de doorgang was naar de hoger gelegen esgronden; vandaar de naam 'esboom'.

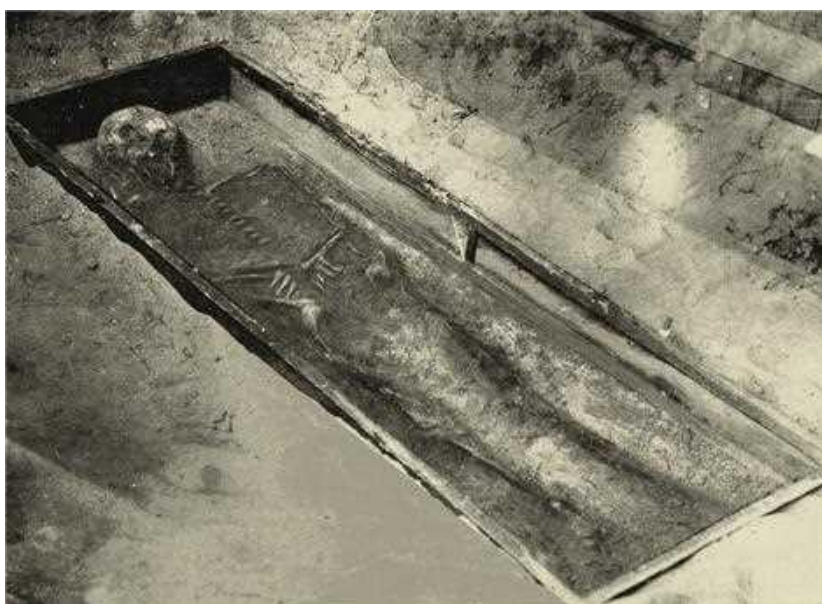
Verder vermeldt Vos ook nadere gegevens over de primitieve grafombe achter het huis 'Esboom'. Hij schrijft:

"Verscholen in het eikenhakhout staat hier een klein, met pannen bedekt, houten schuurtje, de primitieve grafombe van een jonge vrouw, wier gebeente zich duidelijk aftekent tegen de lichte zandgrond. In 1935 werd hier zand gegraven voor de bouw van een huisje ('Esboom', TW). Hierbij kwamen enkele dingen tevoorschijn, die voor de eigenaar, de heer B.A. Weenink, aanleiding waren het Rijksmuseum van

Oudheden te Leiden te waarschuwen. En binnen enkele dagen waren de lui aan het werk. De 'esboom' bleek een Frankisch grafveld uit de 7e eeuw na Chr. Dr. Bursch betwijfelt in zijn verslag over deze opgravingen of hier Franken werden begraven. Hij denkt meer aan de bijzetting van oorspronkelijke bewoners, die onder Frankische invloed stonden. Het gevonden aardewerk zou ook in die richting kunnen wijzen. Van de meeste lijken, een dertigtal, waren nog sporadisch resten te ontdekken. Alleen van de jonge vrouw werd het volledig skelet blootgelegd. Jammer dat enkele jaren geleden de schedel werd gestolen, hetgeen voor de eigenaar van Erve Kots aanleiding was het graf niet meer voor bezichtiging open te stellen.

1935/1936 opgravingen grafveld Het huis is de 'Esboom'

Eind jaren '30 Skelet jonge vrouw

Voor het aanleggen van het grafveld waren de grondsporen sterk verstoord, maar uit de gevonden scherven van vaatwerk kon men toch opmaken dat hier eenmaal een Germaanse nederzetting was geweest. Ook scherven die bij het ploegen van het bouwland in de onmiddellijke nabijheid telkens nog tevoorschijn kwamen, geven deze veronderstelling een goede grond”, aldus Vos.

Het blootleggen van de graven trok in 1935 de aandacht van geleerden in de oudheidkunde, geestelijken, onderwijzers en de pers en werd voor Bernhard Weenink de aanleiding tot het stichten van het museum ‘Erve Kots’. Het is in verband met het gevonden grafveld interessant dat de naam Levele (Lievele) volgens Nic Adema in VOL-periodiek 38 in het oud-Saksisch “by het grafveld” betekent.

Nadien zette de schrijver van dit verhaal het spoorwerk op een laag pitje. Wie de bewoners van de ‘Esboom’ waren geweest bleef in nevelen gehuld.

Eerst begin december 2018 nam hij de draad weer op. Bij rondvraag bij deskundigen van onze vereniging bleek hem, dat deze mensen destijds wel foto’s hadden gemaakt van de ruïne van de ‘Esboom’ maar verder niet beschikten over nadere informatie. Ook het Erfgoed Centrum Achterhoek en Liemers (Ecal) in Doetinchem kon hem niet verder helpen daar de door hem gevraagde gegevens betrekking hadden op de jaren ná 1910. Om privacy redenen waren gegevens ná 1910 bij het Ecal nog niet openbaar.

Het wachten was op de spreekwoordelijke reddende engel. Die verscheen in de persoon van ons verenigingslid en kennis van schrijver dezes, te weten Joseph Tevaarwerk (Jos te Vaarwerk) uit de USA.

Tijdens een etentje met zijn vrouw bij Erve Kots in november 2018 werd schrijver dezes onverwachts op zijn schouder getikt door deze Joseph. Aan deze in Lievele geboren Jos te Vaarwerk kon hij al zijn vragen betreffende de inwoners van de ‘Esboom’ kwijt.

Joseph stuurde hem, na zijn thuiskomst in de USA, een e-mail met informatie.

Volgens de mondelinge verhalen, aan Joseph verteld door zijn vader, Jan te Vaarwerk, is het als volgt:

Jan te Vaarwerk (1905-1987) heeft Bernard Weenink in 1934 in verband met zijn trouwplannen gevraagd of hij geen plaats wist voor zijn moeder (Johanna Theodora te Vaarwerk-Bosker (1882-1950), zijn zus Marie (1906-1989) en twee broers te weten Gerard (1913-2004) en Theo (1917-1982).

Jan te Vaarwerk, zijn moeder, broers en zus, woonden al vanaf 1933 in een huurhuis van Bernard Weenink aan de Eimersweg D118 (nu nr.11) Bernard Weenink heeft toen een al bestaand huisje op Erve Kots gesloopt en in 1934/1935 nieuw gebouwd bij de grafheuvel. Het kreeg de naam ‘Esboom’ en werd geregistreerd onder Eefselerweg D 122a (nu nr. 5). De bouwvergunning werd op 7 maart 1935 verleend. (De voorganger van het huis de ‘Esboom’ was vóór 1935 elders op het terrein van Erve Kots gebouwd door Bernard A. Weenink voor de oompjes Kots, van wie Bernard A. Weenink de boerderij Kots had overgenomen. In 1934 is J.H. Kots als laatste van de twee overleden. Het huisje stond toen vrij.)

In mei 1935 vertrok moeder Johanna Theodora te Vaarwerk-Bosker met haar dochter Marie en haar zoons Gerard en Theo vanuit het huurhuis aan de Eimersweg D118 naar het huurhuis ‘Esboom’ aan de Eefselerweg D122a. Jan te Vaarwerk bleef alleen achter op Eimersweg D 118 en had nu ruimte om zijn trouwplannen uit te voeren.

Marie heeft van 1935 tot 1947 gewoond op de ‘Esboom’ en is toen vertrokken naar Gaanderen. Gerard heeft er gewoond van 1935 tot 1948. Toen trouwde hij en vertrok begin 1950 naar Australië. Hun moeder Johanna Theodora te Vaarwerk-Bosker overleed in 1950 en liet haar zoon Theo te Vaarwerk alleen achter. Theo heeft tot aan zijn dood in 1982 op de ‘Esboom’ gewoond.

Moeder Johanna Theodora te Vaarwerk was door Bernhard Weenink aangesteld als beheerder van het huisje op haar erf met daarin het skelet van een jonge vrouw. Voor de bezichtiging van het skelet werd een prijs gevraagd van 10 ct per persoon.

Er schijnt tijdens Wereldoorlog II in de grafheuvel bij de 'Esboom' een onderduikershol gegraven te zijn. Voor nadere gegevens daarover houdt de redactie van deze periodiek

zich aanbevelen.

Hieronder volgen enkele foto's van de bewoners van de 'Esboom' die schrijver dezes per mail kreeg toegestuurd door Joseph Te vaarwerk.

Na het overlijden van Theo te Vaarwerk in 1982 kwam het huurhuis leeg te staan.

Daarna was het een doorgangshuis voor kortverblijvende huurders. Begin 2000 raakte de 'Esboom' in verval en werd afgekeurd als woning.

Johanna Theodora te Vaarwerk ontvangt bezoekers van de graftomde en int de 10 ct entree. (v.l.n.r. Bernard Weenink, Johanna Theodora te Vaarwerk en Gerard te Vaarwerk)

1949 Johanna Theodora te Vaarwerk met haar zoon Theo

De 'Esboom', noordzijde met Theo te Vaarwerk

De 'Esboom', oostzijde

Ca 1946; ex-onderduikers op bezoek bij de 'Esboom'.
Zittend v.l.n.r. Gerard, weduwe Johanna Theodora, Marie en Theo te Vaarwerk. Staande: geen namen bekend

Tot slot

Op 28 maart 1995 werd de 'Esboom' aangewezen als gemeentelijk monument, met als redegende beschrijving dat deze voormalige landarbeiderswoning nog vrij gaaf bewaard was gebleven. En verder:

“De sobere, in een traditionele stijl gebouwde, woning heeft aan de achterzijde een kleine deel met ruimte voor enige koeien en varkens. Als een van de weinige woonhuizen in dit gebied bezit het pand nog topgeveltekens. De voorgevel bezit een gevelteken in de vorm van een hart, bekroond door een kruis dat Jezus aan het kruis symboliseert. Boven de achtergevel bevindt zich een gevelteken dat gevormd wordt door twee gestileerde gekruiste paardenhoofden.

Paardenhoofdtekens vormen het oudste motief in de Achterhoek voor geveltoptekens en hadden oorspronkelijk een onheilafwerende betekenis. Op het door bomen, veelal eiken, omzoomde erf van het huis bevindt zich een waterput”. Of de nu herbouwde 'Esboom' in de huidige vorm nog in aanmerking zal komen voor het predikaat 'Gemeentelijk Monument' valt zeer te betwijfelen.

Hoe het ook zij, de naam 'Esboom' prijkt in ieder geval nog steeds fier op de frontgevel van de nieuwe woning. Dat is in ieder geval iets dat op deze historische plek nog herinnert aan het verleden.

1970. Gekruiste paardenhoofden op huis 'Esboom'

Bronhistorie:

Joseph Tevaarwerk, (Wisconsin USA)

'Het Erve Kots, auteur J.G. Vos

'Lievalde of Lievalo? Deel II' door Nic Adema, VOL #38, 1997, pp10-14

De kleurenfoto's zijn gemaakt door Theo Withag.

De zwartwitfoto's zijn beschikbaar gesteld door Joseph Tevaarwerk.

Schrijver Jan Cremer heeft roots in Lichtenvoorde

Briefje van schrijver; sinterklaasverrassing voor burgemeester

Door Henk Hanselman

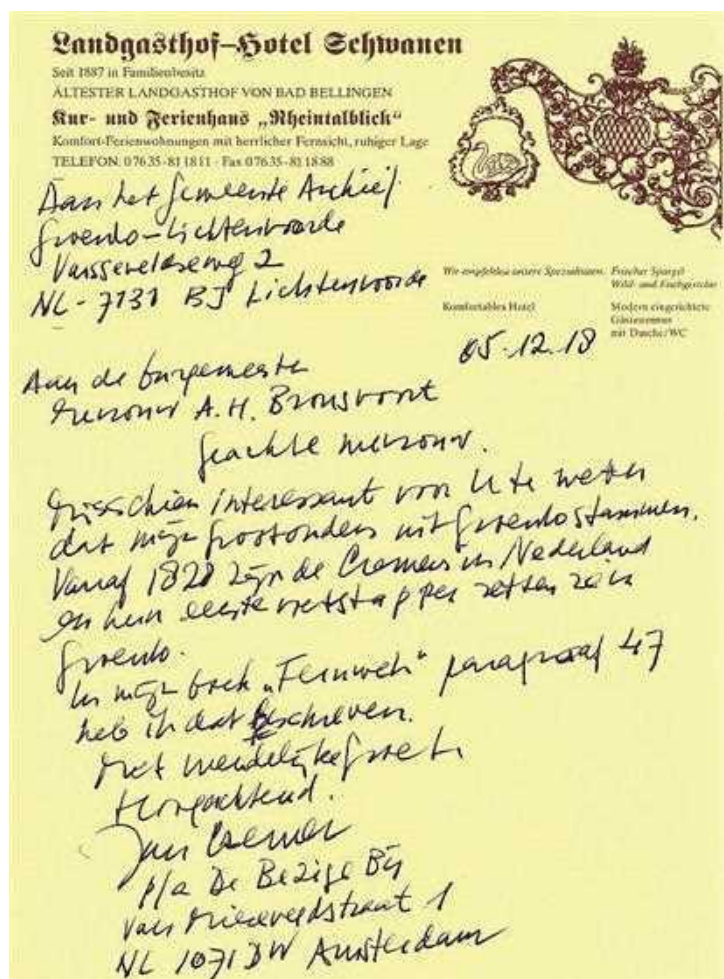
Uit de nieuwjaarsrede van burgemeester Bronsvoord

Onlangs ontving ik een handgeschreven briefje van Jan Cremer, u weet wel, de bekende schrijver van bijvoorbeeld 'Ik, Jan Cremer'. De brief is geschreven op papier van een Duitse Gasthof. Ik zie helemaal voor me hoe hij in Landgasthof Schwanen in Bad Bellingen aan een tafeltje zit en denkt, Laat ik mevrouw Bronsvoord, de burgemeester van Oost Gelre, eens een briefje schrijven. Ik vind dat zo bijzonder en leuk dat ik het graag met u wil delen. Hij schrijft mij dat zijn overgrootouders – toen zij zich in 1828 als eerste 'Cremers' in Nederland vestigden – in Groenlo zijn komen wonen. Hij heeft dit beschreven in zijn boek 'Fernweh' (vertaling:

Reislust). Hoe leuk is dit.

Dit is toch een mooie aanvulling op het al rijke verhaal van de historie van Grolle. En misschien een leuk idee om een stukje tekst van Jan Cremer toe te voegen aan de muurgedichten in Groenlo.

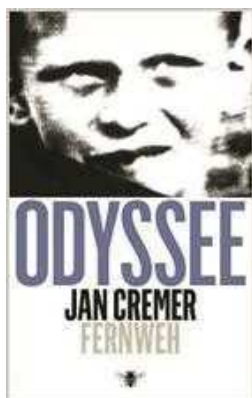
Deze woorden sprak burgemeester Annette Bronsvoord tijdens de nieuwjaarsreceptie van de gemeente op 8 januari jl. Het briefje was gedateerd 5 december 2018; een ware sinterklaasverrassing voor de burgemeester? In de brief verwijst Jan Cremer naar zijn boek Fernweh uit 2016 waarin hij vertelt over zijn Grolse en Lichtenvoordse voorouders.

“Misschien interessant voor u te weten dat mijn grootouders uit Groenlo stammen. Vanaf 1828 zijn de Cremers in Nederland en hun eerste voetstappen zetten ze in Groenlo. In mijn boek “Fernweh” paragraaf 47 heb ik dat geschreven. Met vriendelijke groet, hoogachtend Jan Cremer.”

Voorouders van de auteur

In hoofdstuk 47 van het boek *Fernweh* schrijft Cremer:

Alle Cremers waren militaire smeden, en hadden zich als hoefsmeden bekwaamd. Als paarden-dokters, die de paarden, de karren en het rollend materieel beheerden. Joannes Theodorus (Cremer) en Antonette Jäger beginnen een herberg, een Gastwirtschaft und Posthaltere, in Altschermbeck. Schermbeck is dan de garnizoensplaats van Napoleons Armée d'Allemagne en zijn leger dat naar Moskou op weg is. Ook hun zoon Henrich Joseph Constantin, in 1809 geboren, mijn overgrootvader, wordt smid. In 1828, verlaat deze het koninkrijk Pruisen en trekt als 19-jarige de grens met Nederland over. Waar hij zich in het aan de Duits Nederlandse handelsroute gelegen vestingstadje Groll, het latere Groenlo, vestigt. Hij werkt er eerst als smid, verdient daarmee zijn brood, genoeg om met boerendochter Janna van Lochem uit het nabijgelegen Lichtenvoorde te trouwen. Constantin verruult al snel de smederij voor de textielindustrie die aan het opkomen is in de grensstreek, en wordt katoen- en wolspinner. Vanaf 1828 zijn de Cremers in Nederland. In 1840 wordt in de Achterhoek, in Groenlo, de zoon van Constantin en Janna geboren.

Henrich Joseph Constantin Cremer, geboren 1809 te Schermbeck (Pruissen), van beroep katoenspinner, trouwt op 24 mei 1828 te Schermbeck met Janna van Lochem, zonder beroep. Janna is de dochter van de veldwachter Harmanus van Lochem en Aleide Kasteijn uit Lichtenvoorde. Janna is op 14 september 1800 in Lichtenvoorde gedoopt. Het huwelijk wordt op 23 december 1828 te Groenlo gewettigd voor Nederland.

Uit het huwelijk van Heinrich Joseph Constantin Cremer en Janna van Lochem wordt op 22 januari 1840 in Groenlo een zoon Jan geboren. Deze Jan verhuist in 1862 naar Enschede en trouwt er op 27 september 1866

met Jacomina Johanna Oechler uit Rijssen. Hij overlijdt in 1890 in Enschede, 50 jaar oud en is volgens de auteur zijn grootvader.

Jammer dat de archieven ons in verband met de wet op de privacy geen verdere informatie geven, maar uit de teksten in *Fernweh* is af te leiden dat de vader van Jan Cremer in 1877 in Enschede is geboren als jongste kind in een gezin met acht kinderen.

Na een leven vol omzwervingen trouwt deze Jan Cremer senior op 26 mei 1939 in Enschede met de Hongaarse Szomorkay Rosza. Uit dit huwelijk wordt dan op 20 april 1940 de auteur geboren. Zijn vader is dan 63 jaar en overlijdt in 1942. De auteur is dan twee jaar oud. Jan Cremer heeft zijn vader dus niet of nauwelijks gekend, wat aanleiding werd tot het schrijven van het boek *Fernweh*.

Oudste band met Lichtenvoorde

Veldwachter Harmanus van Lochem (1769-1827) trouwde op 3 februari 1793 in Lichtenvoorde met Aleide Kasteijn (1767-1804). Ze zijn niet alleen de ouders van Janna, maar ook de stamouders van de tegenwoordige families van Lochem uit Winterswijk, Aalten, Dinxperlo, Varsseveld en Lichtenvoorde. De familie van Lochem woont al vanaf 1764 in Lichtenvoorde.

Via de vrouwelijke lijn is er dus een band van de auteur met Lichtenvoorde. Deze band is ouder dan die met Groenlo. Jammer voor burgemeester Bronsvort dat Lichtenvoorde geen muurgedichten heeft; er zouden zeker ook hier enkele regels aan toegevoegd worden.

Informatie over de auteur Jan Cremer

Schrijver en beeldend kunstenaar Jan Cremer (*1940) volgde een tijdlang een opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunst in Arnhem. Als schilder kreeg hij erkenning met zijn peinture barbarisme. In 1964 verscheen zijn eerste roman: *Ik Jan Cremer*. Het boek is een soort autobiografie, een roman over het woelige leven van Cremer zelf. In 1966 publiceerde hij een tweede boek *Ik Jan Cremer Tweede boek*. Met dit werk kreeg hij grote bekendheid door de vele controversen in het boek. In de loop der jaren schreef hij meerdere boeken die alle door De Bezige Bij in Amsterdam werden uitgegeven. Eén van zijn laatste werken in de serie *Odyssee* is *Fernweh*, waarin hij de oorsprong en het leven van zijn ouders onderzoekt.

Bronnen

1. *Informatie van de gemeente Oost Gelre.*
2. *Jan Cremer, Fernweh, Amsterdam, 2016, ISBN: 9789023499824.*
3. *Benno van Lochem, Van Van Lochem tot Van Logchem tot aan Van Lochem, Enschede, 1999, ISBN: 90-5512-087-1.*
4. Internetsite <https://www.wiewaswie.nl>.
5. Internetsite <https://www.debezigebij.nl/boeken/odysee/>.
6. Internetsite https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Cremer.

Protestants-christelijk lager onderwijs in Lichtenvoorde

Door Antoon Driessen

Tijdens het maken van een artikeltje over een kunstwerkje bij de protestantse kleuterschool, elders in dit blad, kwam ik op het idee ook iets te schrijven over het protestants-christelijk onderwijs in Lichtenvoorde. Ik kwam er al gauw achter dat het het stiefkindje van onze plaatselijke geschiedschrijving is.

In het boek 190 jaar gemeente Lichtenvoorde (2005), in de drie boekjes Lichtenvoorde in oude ansichten (1970, 1996 en 2008) en zelfs in het recentelijk verschenen onvolprezen fotoplakboek (in de volksmond 'het Jumboboek'): niets over de protestantse school en geen enkele foto. Trouwens: wie in een glazen huisje zit, moet niet met stenen gooien: ook onze periodiek de Lichte voorde heeft het lelijk laten afweten. Er is ooit een woord noch foto gewijd aan die onderwijsrichting. Hieronder een bescheiden goedmakertje.

Bezorgdheid leidt tot initiatief!

Al veel langer dan mensenheugenis is in Lichtenvoorde onderwijs aan kinderen gegeven. Nog tot in de twintigste eeuw was dat alleen openbaar onderwijs. En ook toen na de roerige schoolstrijd door de Onderwijswet van 1920 de financiële gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs was geregeld, bleef aanvankelijk alles hier nog bij het oude.

Maar! Bezorgdheid in de kerkeradsvergadering (ja toen nog zonder die n) van 21 maart 1911, in de consistorie, neem ik aan. Onder agendapunt zoveel meldt de voorzitter die avond dat de roomsen het plan hebben een roomse school te stichten en dat die, naar hij bij geruchte heeft vernomen, al in september geopend zal worden. "En, broeders", - zo sprak men elkaar aan in die vergaderingen - "dat houdt in dat in dat geval alleen onze protestantse kinderen, momenteel zo'n 60 à 70 in getal, helaas nog op een openbare school onderwijs krijgen." Bezorgde blikken alom. De voorzitter draaide de vlam van de petroleum lamp boven de vergadertafel wat hoger en blies een enorme wolk sigarendamp uit. Hij nam weer het woord

- met wat luidere stem dan daarnet - en zei dat door dit alles de vraag in hem was opgekomen of de tijd niet rijp was voor de oprichting van een protestants-christelijke school. Die zou dan moeten vallen onder het zogeheten Christelijk Volksonderwijs. De vergadering vroeg zich nog wel af in hoeverre de 'roomse plannen' serieus waren. Besloten werd af te wachten.

In de najaarsvergadering van datzelfde jaar 1911 blijkt de druk wat van de ketel. De soep van de katholieken - of moet ik zeggen de roomsen? - schijnt toch niet zo heet gegeten als zij werd opgediend. Hun plannen waren uitgesteld maar lijken nu toch weer opgepakt te zijn. De kerkeraad besluit dan ook dat in 1912 een vereniging zal worden opgericht tot het stichten van een protestantse school. Het zal vervolgens toch weer bij voornemens zijn gebleven, want pas eind 1919 is er opnieuw sprake van de oprichting. In 1922 is het dan toch zover dat er een vereniging is gesticht en een bestuur gekozen. Er is later nog wat gekrakeel met de gemeente, maar men is blijkbaar toch voortvarend te werk gegaan.

'School voor christelijk volksonderwijs' een feit

Op 6 september 1923 is het dan eindelijk zover: aan de Dijkstraat wordt plechtig de 'School voor Christelijk Volksonderwijs' geopend en wel met de naam Jubileumschool. Het is namelijk exact de dag van het 25-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina! Op de gedenksteen in de voorgevel is dat allemaal tot op de dag van vandaag nog te lezen. De leerlingen betrokken de drie lokalen aan de oostzijde.

Gedenksteen Jubileumschool, 1923

De ligging van het Longa-terrein, later, vlak achter de school, was een ideale omstandigheid: de klassen mochten er onbepaald gebruik van maken tijdens de gymlessen. Trefbal, kasti en honkbal waren de favoriete spelen. Nog altijd prijken op de zijgevel van het door de gemeente minutieus gerestaureerde gebouw de sierlijke letters SCHOOL VOOR CHR. VOLKSONDERWIJS. Jammer dat die zijde van het monument nauwelijks opvalt vanwege de krappe doorgang ernaast. Ik vroeg op straat aan 30 inwoners of zij wisten of er volgens hem/haar op die zijgevel een naam staat. 5 zeiden ja, 8 zeiden nee en 17 zeiden het niet te weten. Van die 5 wisten er 2 de naam ongeveer en slechts één inwoner wist het exacte opschrift. Het hele gebouw heet nu dorpshuis Den Diek, een naam die herinnert aan de oude benaming van de Dijkstraat.

De oude protestantse school

Het eerste hoofd van de school was de 29-jarige F.E. van Velden, die met zijn vrouw ging wonen in het huis naast de school, dat nog altijd bekend is onder de naam het Meestershuus. Later verhuisden zij naar 't Zonnehuis aan de Lievelderweg. Meer dan 30 jaar heeft Van Velden zich met al zijn krachten ingezet voor de school. Daarnaast had hij verschillende functies, onder andere op kerkelijk gebied. Vanaf 1956 was hij langdurig ziek. In die periode bereikte hij de pensioenleeftijd en in 1960, toen hij weer hersteld was, werd op grootse wijze afscheid van hem genomen. Frederik Elise van Velden is in 1965 op 71-jarige leeftijd overleden.

Een markante onderwijzeres uit Van Veldens tijd was juffrouw Colenbrander. Wat een mooie naam! Ze was, evenals Van Velden, een geziene leerkracht. Ze woonde in Miste en kwam op de fiets, 's winters met dikke, warme zogeheten moffen aan het stuur, naar Lichtenvoorde. Later woonde ze jaren, ook na haar pensionering, in het vriendelijke witte bungalowtje op de hoek van de Ds. van Krevelenstraat en de Antoon Slotstraat. Ze overleed op 90-jarige leeftijd in 1994. Toen ten behoeve van de restauratie van de Johanneskerk in de jaren rond de eeuwwisseling de omafiets van juffrouw Colenbrander geveild werd, bracht die een hoop geld op! Wie aasde nou ook niet op zó'n relikwie! Het hoogste bod kwam van de Lichtenvoordse (katholieke!) rijwielhandelaar Tonnie Lansink, die daarmee dus de nieuwe eigenaar werd.

Een bekende onderwijzer van de oude school was ook Roel Bosman, vanaf 1935 hier werkzaam.

Meester Bosman was zeer muzikaal, speelde niet onverdienstelijk viool, was vele jaren organist van de Johanneskerk en dirigeerde verschillende koren, onder andere het kinderkoor Houdt braaf stand. Onder de zangles speelde hij op zijn viool. Niet zo direct een populair instrument bij kinderen; ze vonden het gejang, volgens Guus Lubbers nu.

Meester Van Velden

Meester Bosman

Personeel en groep leerlingen protestants-christelijke school 1941/1942

bovenste rij v.l.n.r. meester Bosman, Jan Sironde, Wim van Lochem, Gerrit Kuiperij, Johan Eskes, Gerrit Ansink, meester Van Velden, juffrouw Colenbrander.

middelste rij v.l.n.r. Corrie Bezemer, Annie Schel, Mimi Lensink, Annie Lensink, Willy Lensink, Wim Aalbers, Dina ter Haar; Wim Sironde, Willemien ter Haar, Willemien Heusinkveld, NN, Jo Wildenbeest (boven), Henk Bezemer (onder), Rieki Wildenbeest, Willy Hijink, Henny Pennings, Stien Ansink, Gerit Ansink.

onderste rij v.l.n.r. Sina Ansink, Rikie Sironde, Henk Lensink, Henk Lensink, William van Dongen, Casper van Dongen, Jan Lensink, Wim Duenk, Gert Duenk, Henk Schel.

Interieur oude school, vóór de verhuizing

Een nieuwe school

Naar gelang de jaren verstreken voldeed de school aan de Dijkstraat niet meer aan de eisen des tijds. Was misschien intussen ook te klein. Na heel wat vijven en zessen werd in 1965 een gloednieuw vierklassig gebouw aan de Carel Looierstraat in gebruik genomen. Op vrijdag 20 augustus van dat jaar vond onder grote belangstelling de feestelijke opening plaats door burgemeester Waals. Na het wegtrekken van twee gordijntjes werd de naam zichtbaar: de christelijke school zou voortaan als F.E. van Veldenschool verder gaan, om zo de grote verdiensten van het eerste schoolhoofd voor het christelijk onderwijs en de gemeenschap van Lichtenvoorde blijvend te eren.

Roel Bosman was hem intussen opgevolgd. Een bekende en geliefde juffrouw uit die tijd was Iet Pieters. Bosman op zijn beurt droeg de functie in 1975 over aan Cor Langbroek, die van Andelst kwam. Roel Bosman overleed in 1997 op 86-jarige leeftijd. Bekende leerkrachten in de tijd van Langbroek waren onder anderen Henk Baars, Martin Lensink, Jan Lubbers en Elly van Lochem. Meester Langbroek ging in 2003 met vrijwillig vervroegd pensioen en werd opgevolgd door Bert Smit, die ook directeur was van de protestantse basisschool in Gendringen. Hij vertrok eind 2007 en werd opgevolgd door Job van Essen.

De kleuterschool

Al ver voor de twintigste eeuw bestonden landelijk her en der, ook hier, zogeheten bewaarscholen. Zij zijn de voorlopers van de kleuterschool. Ze vielen nog buiten de bemoeienis van de overheid. Na de realisering van een lagere is op enig moment hier ook een protestantse bewaarschool/kleuterschool opgericht. De consistorie van de kerk bood heel wat jaren onderdak aan de kleuters. In 1966 begon leidster Dieneke Krajenbrink met een groep van zo'n 40 kinderen in het verenigingsgebouw van de hervormde gemeente. Het heette De Wehmerhof, gebouwd in 1958 en het stond achter het trafohuisje aan de Nieuwe Maat en vlak bij het ziekenhuis. Het aantal kleuters bleef maar toenemen en daarom kwamen er plannen voor nieuwbouw.

Een nieuwe naam voor een nieuwe school

Meester Langbroek

Bij de nieuwe F.E. van Veldenschool was nog genoeg ruimte beschikbaar. In 1970 verrees daar een tweeklassige kleuterschool: 'De Springplank'. Bij de plechtige opening werd de naam onthuld en een door kunstenaar Pannekoek vervaardigde bronzen muurplastiek, die een springende kleuter voorstelde. De naam De Springplank was door de bedenker(s) stellig bedoeld als metafoor: elke dag een sprongetje verder in de ontwikkeling van het kind. Het kunstwerkje versterkte die gedachte.

Het aantal leerlingen bleef groeien; er ontstonden wachtlijsten en kleuters gingen noodgedwongen afwisselend halve dagen naar school. In 1974 werd besloten andermaal

De onthulling door de inspectrice van het kleuteronderwijs

een groep te vestigen in De Wehmerhof, als dependance dus van De Springplank.

Tegelijk met de kleuters op die plaats kwam ook een nieuwe, jonge leerkracht: juffrouw Gerda Terpstra. Ze had in die jaren soms meer dan 30 kinderen onder haar hoede. Evenals overigens hoofdleidster juf Dienneke en leidster Christel Nijland op De Springplank was juf Gerda al die jaren als een lieve (tweede) moeder voor de kleinen die aan haar zorg waren toevertrouwd.

Het was een vast gebruik dat je de juf op haar verjaardag verraste met een reep chocola of een stukje zeep. Voordeel van een grote klas was dus dat je die dag met 35 stuks reep of zeep op huis aan ging. Maarten Lubbers had zijn knuffel in school laten liggen. Hij was die avond maar niet in slaap te krijgen. Teneinde raad belden zijn ouders juf Gerda. Die haalde de knuffel op en bracht hem naar Maarten. Vijf minuten later sliep hij als een roos, dankzij die 'tweede moeder'...

De Springplank. Elke dag een sprongetje verder. Misschien verbeeldde die naam tevens de sprong van kleuterschool naar lagere school. Een voor de hand liggend beeld toen, gezien de tijd die 'zwanger was' van een streven naar toekomstige eenwording van beide typen; een landelijk streven. Het was ook de tijd van de zogeheten 'speelleerklas', een nieuwe term voor een nieuwe onderwijskundige aanpak.

De naam zegt het al: soepel van spelen naar leren. Bedoeld om de kloof tussen het

kleuteronderwijs en het lager onderwijs te verkleinen. Voorbode van de rigoureuze nieuwe onderwijswet van 1985. Zo bezien waren onze beide protestantse scholen - tegen elkaar aan genesteld - onder de bezielende leiding van hoofdleidster Dienneke Krajenbrink, schoolhoofd Cor Langbroek en het team hun tijd ver vooruit. Met veel feestvertoon werd namelijk op zaterdag 8 oktober 1977 het tot één geheel worden van De Springplank en de F.E. Van Velden gevierd.

Een toespraak van schoolbestuursvoorzitter Gillisen, het doorknippen van een lintje, een ballonnenwedstrijd. Aan het feest was een ingrijpende verbouwing voorafgegaan: uitbreiding met een lokaal, een gemeenschapsruimte, zó gebouwd dat beide scholen nu één geheel vormden. De krant rept nog van een keuken, een berging voor leermiddelen en handvaardigheidsmateriaal.

Van nieuwe mogelijkheden voor vergaderingen, ouderavonden, spel, handvaardigheid, muziek en activiteiten van alle klassen sámen. "Het is een fraai geheel geworden, geheel aangepast aan de eisen des tijds, een gelegenheid waar het kind zichzelf kan zijn en tevens de mogelijkheid heeft zich daar te ontwikkelen." Nou dan! Mooiere krantentaal kun je je toch niet bedenken?

Personeel F.E. van Veldenschool, 1980

*Zittend, v.l.n.r.
Gerda Bekke,
Hanna Veen,
Dieneke Krajenbrink*

*Staand, v.l.n.r.
Jan Lubbers,
Martin Lensink,
Henk Baars,
Cor Langbroek*

De wet op het basisonderwijs 1985

Jaren zeventig, tachtig. Een tijd die ‘zwanger was’ van een streven naar toekomstige eenwording, schreef ik zo-even al. Die zwangerschap resulteerde in de geboorte van ‘de wet op het basisonderwijs’. De wet die het samensmelten van kleuterschool en lagere school bezegelde: de geboorte van een nieuwe school, met een nieuwe naam: ‘de basisschool’. Integratie geslaagd.

Voor het zover was, waren er nog heel wat hobbels te nemen geweest. Zo zaten bijvoorbeeld vele scholen nog op twee locaties. Er waren nog tegenkrachten: felle tegenstanders van de eenwording, met name onder de kleuterleidsters. Pedagogische bezwaren. Het zou de kleuters in de war brengen. Gevreesd werd dat er te hoge eisen aan de kleintjes gesteld zouden worden.

Eén hoofdleidster schreef er zelfs een boek over, vol zorg, vol gram, vol verwijten. Nee, het was nog geen megapret over de hele linie. Om in de beeldspraak te blijven: de zwangerschap verliep nog allesbehalve vlekkeloos. Sommigen pleitten zelfs voor uitstel van de nieuwe wet. ‘Den Haag’ koos voor de stroomversnelling. Een stroomversnelling die zelfs de overheid hier en daar parten speelde. Zo wist

zij tot op het laatste moment nog niet hoe de respectievelijke klassen zouden moeten worden aangeduid. Het zou worden: onderbouw groep 1, onderbouw groep 2, middenbouw groep 1, groep 2 en groep 3, bovenbouw groep 1, groep 2 en groep 3.

Veel scholen hadden in het gloednieuwe zogenoemde schoolwerkplan de klassen al zo aangeduid. Op de valreep bepaalde de overheid: het wordt groep 1, groep 2, enzovoorts tot en met groep 8. Eureka! Hoe gemakkelijk kan het zijn. De zesdeklassers heetten vanaf nu achtstegroepers, onderwijzers leraren, de ouderwetse benaming hoofd der school werd ingewisseld voor directeur. Directeur Langbroek. Hij moest er wel even aan wennen... En toen was het 1 september 1985. De protestantse school in Lichtenvoorde was er klaar voor. Nee, sterker: die was allang klaar!

De samengesmede scholen gingen verder onder de naam F.E. van Veldenschool. Vanaf nu voerde de school ook een logo: een vliegende vogel met daarboven de naam. Het was ontworpen door een leerling van Schaersvoorde. Zijn naam is helaas niet bekend. Een recente oproep in de krant leverde niets op. De letters De Springplank konden bij het oud ijzer.

Weer groot feest

23 + 75 = ... 98 1923 + 75 = ... 1998

Die sommen kan elke zesdegroeper uitrekenen. 1998: 75 jaar protestants-christelijk onderwijs in Lichtenvoorde! Op vrijdag 4 september startten de tweedaagse feestelijkheden rond dit bijzondere jubileum. Een week lang hadden de kinderen thematisch naar de feestdagen toegewerkt met allerlei voorbereidende activiteiten. De vrijdag begon met een optocht dwars door het dorp naar dorpshuis Den Diek. Een bonte stoet van stralende snoetjes, onderweg naar de bakermat van het protestants onderwijs in Lichtenvoorde. Het hele gebouw werd goed bekeken, waarna een film volgde.

Na de middag waren daar oud-Hollandse spelletjes en natuurlijk veel lekkers. Voor de avond was een volledig circus afgehuurd voor de kinderen, ouders, genodigden en oud-leerlingen. De tweede dag begon met een kerkdienst voor genodigden, oud-leerlingen, ouders en (oud-)personeel.

Het beviel de altijd - ook nu - blijheid uitstralende dominee Hinkamp prima dat nu eens de 'regie' van een dienst in andere handen lag. Voorzitter Hoving memoreerde in zijn openingswoord de bewuste notulen van 1911. Een bijzondere gast was Ernst Daniël Smid, oud-leerling. Hij vertelde enige anekdotes uit zijn schooltijd en natuurlijk zong hij ook. Een van de eerste leerlingen, mevrouw Mateman, memoreerde Corinthe 3, de bekende tekst op de blauwe plaquette aan de Dijkstraat. Na het Onze Vader en een speech van wethouder Van Lochem (oud-leerling!) was het slotwoord aan directeur Langbroek. Hij schreef er later over: "Een gezellige, ongedwongen herdenkingsdienst die ons allen de moed geeft om ons op te maken voor de komende 75 jaar." Die laatste zinsnede staat, met de kennis van nu, wel in een wat wrang daglicht.

De jubileumdienst werd gevolgd door een geanimeerde reünie in de school, met video's, curiositeiten en veel foto's. En natuurlijk het uitwisselen van de vele, vele herinneringen. De oudste oud-leerling was 84, een van de ongeveer 500 die de reünie bezochten.

Schoollogo 1985

Een nieuwe plek, een nieuwe naam en het einde

Rond de eeuwwisseling had de gemeente plannen met de plaats waar de school stond. Daarom zou elders nieuwbouw gerealiseerd worden. Een tijd van plannen, overleg, uitstel; ten slotte afstel.

Vanaf de kerstvakantie 2006 stond namelijk de Sint Jorisschool aan de Varsseveldseweg leeg, toen de leerlingen waren verhuisd naar een nieuw gebouw in de wijk Flierbeek. In 2008 kreeg de nieuwe directeur Job van Essen van de Van Velden, die overigens in augustus van dat jaar de nieuwe naam Talent had gekregen, de opdracht om de verhuizing voor te bereiden naar de oude Jorisschool.

Er kwam een grondige verbouwing en uitbreiding. Naast de gemeente is het vooral aan de vindingrijkheid en het vakmanschap van architectenbureau Bert Stronks en bouwbedrijf Harbers te danken dat het monumentale aspect behouden bleef.

We zagen een nieuwe naam: Brede school De Kei, onder anderen op voorstel van Cor Langbroek, die al jaren gepleit had voor een 'brede school'. Talent trok er op 26 februari 2010 in.

Feestelijke opening Brede school aan de Varsseveldseweg, 26 februari 2010

Afbraak F.E. van Veldenschool, 2011

Het gerenoveerde gebouw werd gedeeld met peuterspeelzaal Het Kwetternest (die al voor de eeuwwisseling 'inwoonde' bij de Van Velden) en een groep van Zozijn Kindercentrum De Timp uit Lievelede. De school aan de Carel Looierstraat deed nog even dienst als Voedselbank Oost-Achterhoek en werd in 2011 afgebroken. De Vereniging voor Oudheidkunde redde op het nippertje de eerste steen van 23 november 1964...

meer en meer voor de dichtstbijzijnde school, waar ook de buurtvriendjes heen gingen, dan voor de identiteit. Toen is het onvermijdelijke gebeurd. In 2013 vertrokken de overgebleven leerlingen naar een katholieke school of de openbare school 't Hof. Zo had de ooit zo enthousiast begonnen en zoveel jaren geliefde en gewaardeerde school voor protestants-christelijk onderwijs te Lichtenvoorde geruisloos opgehouden te bestaan.

Onder andere door de ontkerkelijking, al vanaf de jaren zeventig merkbaar, nam het aantal leerlingen gestaag af. Die terugloop zette drastisch door na de verhuizing. Ouders kozen

(Met dank aan Cor Langbroek, Gerda Bekke, Dieneke Krajenbrink, Rosemarie van Velden, Frits van Lochem, Guus en Leida Lubbers)

Eerste steen, laatste steen...

De Vragenderse molen

Het eerste gebouw op den Es

*Molen met molenaarshuis op de kruin van Den Es.
Foto resp. coll. erven Gunnewick en W. Winters*

Door Henny Bennink

Gerrit Jan Schilderink (1815-1897) van boerderij 'Teppert¹' in Vragender bezat een lap grond op de kruin van Den Es. Een stuk ervan stelde hij in 1861 door verkoop beschikbaar voor de bouw van een molen.

Op 27 juli 1861 had in Eibergen de landmeter alle ingebrachte gegevens over de molen en de nummers van de percelen waarop die zou worden gebouwd, al nagekeken, nagemeten en akkoord bevonden, waarna aan de eigenaar toestemming werd verleend om tot de bouw ervan over te gaan. Dus stellen wij vast dat het stichtingsjaar 1861 is. Het betrof niet alleen de molen, maar ook een klein optrekje voor de opslag van goederen, dat ook als een eventuele pauzeplaats voor de molenaar en eventueel diens knecht kon dienen².

De molen is een achthoekige of -kantige grondzeiler geworden, ook grondmolen genoemd, met een stenen voet van circa twee meter hoog, zonder doorrit, en verder opgetrokken in hout. Aanvankelijk werden de zijanten en de kap bedekt met riet, of wat daarvoor doorging. Een onbekend aantal jaren later werd die bedekking vervangen door asfalt. De maalinrichting van de molen was uitgerust met twee gewone koppelstenen en een blauwe steen³.

In 1862 werd de molen in bedrijf gesteld. Van

het begin af aan werd de in Zelhem geboren Gerhard Winters (*1801) de molenaar, die in het Duitse Ellewick-Crosewick woonde, een kerkdorp van de stad Vreden (Dld.). Hij was tevens de eigenaar⁴.

Op 19 oktober 1862 betrokken Winters, zijn vrouw Berendina Dieks (*1809), geboren in Drempt, en zijn twee zonen Johann Willem (*1837) en Bernard (*1853) boerderij 'Nieuw-Hemink⁵' in Vragender - die stond op een afstand van vijftien minuten gaans van de molen. Hij zal die afstand honderden keren hebben afgelegd.

Gerhard had als molenaar al ruime ervaring, want hij bezat en exploiteerde in het Duitse Ellewick-Crosewick sedert 1853 een molen, de *Winters-Mühle* genaamd. Dat bouwwerk, een soortgelijk exemplaar als dat in Vragender, is honderdtien jaar achtereen in bedrijf geweest, waarna het vanwege verval en de intrede van andere maalmethoden in 1963 werd afgebroken. Winters kreeg al spoedig een leerling-molenaar in de persoon van Hermanus Weijnenborg (1836-1905), een zoon van Derk Hendrik Weijnenborg (1796-1874) en Christina Bennink (1809-1879), die in Lichtenvoorde-Den Bosch een boerderij bezaten. In de aanvangsperiode was Hermanus bij de familie Winters in de

kost. Nadat hij Hendrika Hietman (1846-1908) had leren kennen en met haar op 3 februari 1871 was gehuwd, verhuisde Weijenburg naar 'Timpert'⁶, de boerderij van zijn vrouw.

In 1871 verkocht Winters de Vragenderse molen aan Jan Hendrik Beusink (1822-1883) en zijn vrouw Aleijda Naberink-Klein Avink⁷ (1825-1885) uit Lievelede, die een landbouwbedrijf hadden. Uit hun huwelijk waren twee zonen geboren: Johannes Theodorus (1851-1922) en Derk Beusink (1854-1912).

Het was de tweede molen die Beusink als eigenaar exploiteerde, want in 1863 had hij al een molen in Lievelede laten bouwen. Wel bleef Winters na de transactie nog een tijdje molenaar, maar op 19 oktober 1873 vertrok hij naar zijn plaats van herkomst en moest Weijenburg het werk alleen doen, tenminste als hij geen knecht had.

Ofschoon Hermanus dus niet de eigenaar van de molen was, werd die wel door de Vragenderse bevolking van toen naar hem genoemd, de '*Weijenburgs-Mölle*', waardoor langzamerhand de naam '*Winters-Mölle*' vervlakte, vooropgesteld dat die naam werkelijk heeft bestaan en een tijdlang in zwang is geweest.

Na het overlijden van Jan Hendrik Beusink, in 1883, kwam de Vragenderse molen op naam van zijn weduwe Aleijda Naberink-Klein Avink. Zij vermaakte bij leven de molen aan haar twee zonen. In 1889 werd de jongste zoon Derk als enige eigenaar van de molen genoemd. Weijenburg hield vooralsnog als molenaar van Beusink die molen draaiende.

In het bevolkingsregister van Lievelede, in de periode 1860-1880, stond de nog ongehuwde Johannes Gunnewick (1837-1908) uit de gemeente Eibergen per 30 april 1863 als knecht ingeschreven bij de familie Beusink-Naberink/Klein Avink, die in pand nummer D11 woonde. Hij zal daar de eerste tijd zijn patroon behulpzaam zijn geweest bij het bedienen van de Beusink-Mölle. Nog in hetzelfde tijdvak, in mei 1867, trouwde Gunnewick met Johanna Willemina Braker (1838-1873). Hij betrok met

zijn bruid het pand D15a in Lievelede. In het register stond hij als molenaar vermeld.

Van tevoren was bij Beusink al min of meer bepaald dat de oudste, Johannes Theodorus, molenaar in Lievelede zou worden. Derk zou in de toekomst die van Vragender toekomen en gaan exploiteren: aldus zouden beiden een molen tot hun beschikking krijgen. Maar het liep niet geheel volgens plan.

In de tijd dat Johannes Gunnewick molenaar in Lievelede was, werd Beusinks oudste zoon door zijn vader naar Duitsland gestuurd, om daar bij enkele molenaars tot in de puntjes te worden ingewijd in het vak van molenaar. Na terugkomst in zijn geboortedorp nam hij geleidelijk de taken van zijn vader en diens knecht Johannes Gunnewick over. Hij trouwde met Anna Maria Josephina Cloes genaamd Teigeler (1861-1925) uit Dorsten (Dld.). De Vragenderse molenaar bleef vooralsnog Hermanus Weijenburg.

Hoe verging het Derk Beusink? Die trouwde op 10 juni 1897 met Johanna Hendrica Eeftink (1870-1908). Hij trok bij haar in op erve 'Eeftink' in Lievelede⁸, werd landbouwer en bleef dat. De conclusie dat er officieel nooit een Beusink-molenaar in Vragender is geweest, is dus terecht. Wel zullen ze af en toe als eigenaar de molen bezocht, geschouwd en eventueel onderhouden hebben.

Terug naar de familie Gunnewick-Braker. Johanna Wilhelmina schonk haar man twee zonen: Johannes (Jans) Wilhelmus (1868-1945) en de vroeg overleden Hendrikus Antonius (1872-1874).

In 1873 overleed J.W. Braker. Nog in hetzelfde jaar, op 19 november, trouwde Johannes Gunnewick met Johanna Stortelder (1844-1908). Uit het tweede huwelijk werd nog een aantal kinderen geboren, onder wie Antonius (1881-1977).

Jan Hendrik Beusink, vertelde een van zijn nazaten, heeft veel waardering gehad voor de manier waarop Johannes Gunnewick zijn taken in Lievelede als molenaar heeft uitgevoerd, een zienswijze die door zijn latere erfgenamen werd gedeeld en overgenomen. Als dank voor zijn bewezen diensten stelden zijn twee zonen hem

in 1882 aan als molenaar van de *Beusink-Mölle* in Vragender. Johannes was evenwel nog niet in het bezit van de molen. De eigenaren waren op dat moment Derk en zijn broer Johannes Theodorus Beusink.

Tegelijk met zijn aanstelling, mogelijk een maand of wat eerder of later, verhuisde de hele familie Gunnewick-Stortelder naar haar nieuwe huis bij de molen in Vragender, (C83a⁹). In dat huis, gebouwd met onderdelen die van het 'Rooks-Huus' uit Eefsele afkomstig waren, werd onder andere een bakkerij ingericht. De bakkersoven, die nog tot 1952 in bedrijf is geweest, werd gestookt met takkenbossen. Of Hermanus Weijenborg na de komst van Gunnewick in 1882 zijn congé heeft gekregen? In het bevolkingsregister van 1880-1890 wordt zijn beroep omschreven als landbouwer en molenaar. We zijn wel verplicht te vermelden dat het substantief molenaar erg onduidelijk is geschreven, zeker niet op papier gezet door een klerk met vaste hand. Ons vaste vermoeden bestaat dat het is toegevoegd door een argeloze bezoeker aan het archief.

Derk Beusink verkocht de Vragenderse molen in 1898 aan de ongehuwd gebleven Johannes (Jans) Wilhelmus Gunnewick (1868-1945), een zoon uit het huwelijk Gunnewick-Braker, tevens de volgende molenaar en de hoofdbewoner van het naastgelegen (mulders) huis. Sindsdien zijn beide opstallen in het bezit van de familie Gunnewick gebleven. Jans' jongere halfbroer Antonius (1881-1977), meestal met Antoon, doch ook met Mulder-Tone of Tone van den Mulder aangesproken, nam in 1916 de molen en het huis van zijn voorganger over. Op 26 november 1917 trouwde hij met Maria Johanna Gierkink (1890-1923) van de Scholte op 'Nijenhuis'¹⁰ in Vragender. Uit hun huwelijk werden vier kinderen geboren, drie van het mannelijke, en een van het vrouwelijke geslacht.

Twee van die mannen, Johannes (Jan of Mulder-Jan) Henricus Gunnewick (1918-2009) en Franciscus (Frans of Mulder-Frans) Theodorus Gunnewick (1921-2009), hielden zich aanvankelijk bezig met de werkzaamheden in en rond de molen. Frans meer dan Jan, want laatstgenoemde was ook nog bakker.

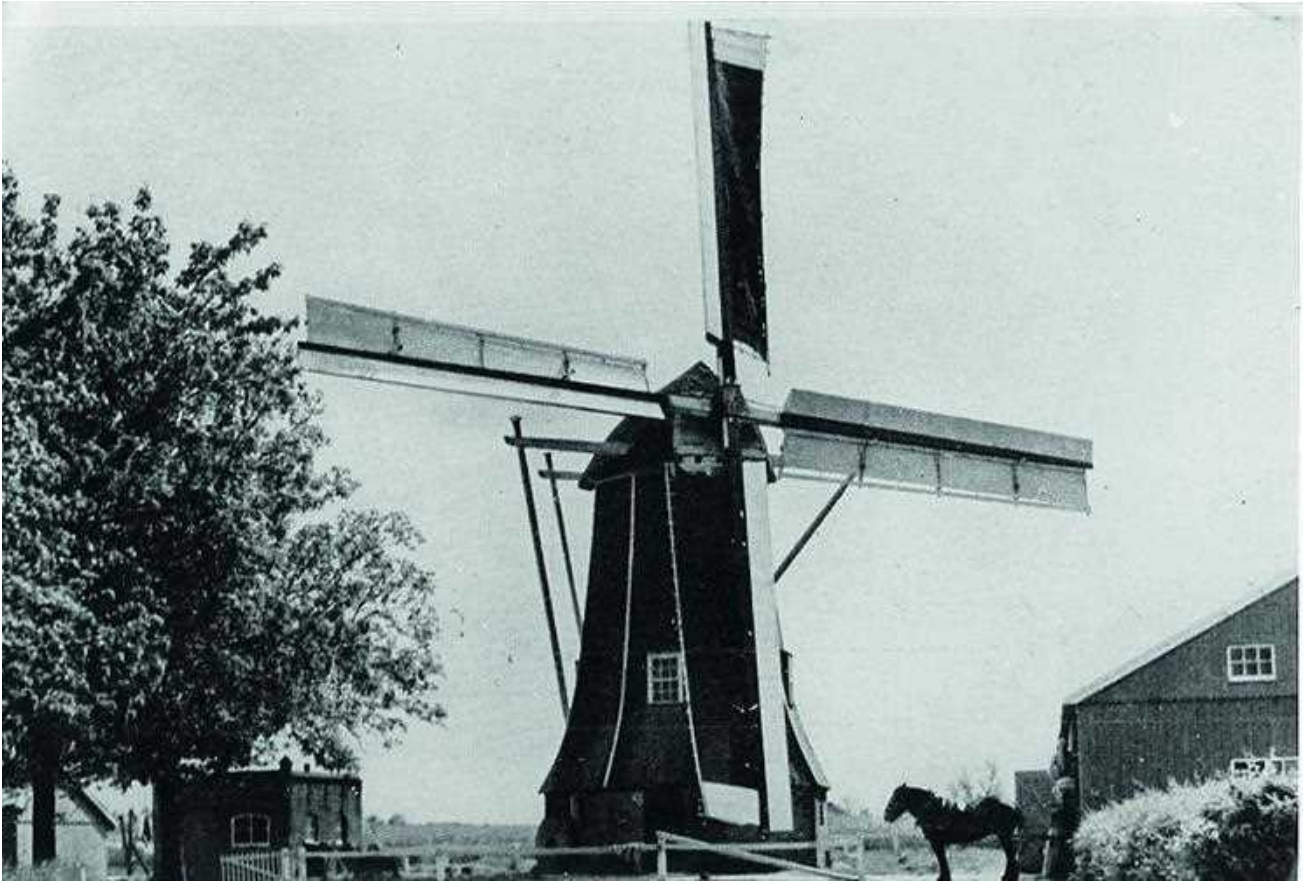
Later zal het procesmatig tot een verdere scheiding van de werkzaamheden komen. Dat nam niet weg dat Antoon in 1930 de molen officieel overdroeg aan zijn zoon Frans, die op 27 juli 1950 was gehuwd met Hermina (Mina) Frederika Bleumink (1918-1982) uit de gemeente Eibergen. Zij hebben onder meer in een bungalow naast de molen gewoond, het pand Winterswijkseweg 12.

Na het overlijden van Mina ging Frans een relatie aan met de weduwe Truus Pijnappel-Kuin (*1931), een dochter van een tuinder uit Andijk in West-Friesland. Voor haar komst in Vragender heeft ze in Klarenbeek gewoond, waar haar man, Albertus (Bertus) Gerhardus Wilhelmus Pijnappel (1926-1983) de molenaar van windmolen 'De Hoop' was, al ettelijke generaties lang het eigendom van de Pijnappels.

In de tijd dat Frans de molen exploiteerde, werd er op Den Es steeds meer gebouwd. Die gebouwen namen de molen de wind uit de zeilen. Om dat euvel op te vangen werd er een 18 pk petroleummotor geïnstalleerd, zodat bij onvoldoende wind doorgemalen kon worden. Op 22 februari 1933 kreeg hij toestemming om de petroleummotor te vervangen door een 36-39 pk ruwoliemotor, waardoor het maalproces nog minder van de grillen der natuur afhankelijk werd.

Door het alom opkomende rationalisme en het op andere wijze malen van graan vroegen veel molenaars in den lande zich af of het nog wel verantwoord was om met het malen door middel van windkracht door te gaan. Velen vonden van niet. Opeenvolgend stootten zij hun molens af, of verkochten die aan historisch bewuste stichtingen, al of niet voor een symbolisch bedrag. Vooral het laatste heeft ertoe geleid dat veel molens behouden zijn gebleven, met dank aan de honderden vrijwilligers van die stichtingen die de molens draaiende hielden, en nog zullen houden.

Ook bij Gunnewick werd er gewikt en gewogen. Zij besloten om met het malen van graan op windkracht door te gaan. Een belangrijke afweging die deze keuze beïnvloedde was: Wat is Vragender zonder molen en torenspits? Juist, niets!

*De grondzeiler van Gunnewick (boven) en de Winters-Mühle in Ellewick-Croswick
Foto resp. coll. erven Gunnewick en W. Winters*

Nu was de oude molen tamelijk in verval geraakt. Er moest veel aan vernieuwd worden. En na een dergelijke kostbare opknapbeurt was het nog maar de vraag of het winstgevend zou zijn, om nog maar niet te spreken over de gebouwen die op Den Es stonden - en nog zouden worden gebouwd - die op z'n minst de windrichting verstoorden. Daarom keken zij of er hier of daar nog een in goede staat verkerende molen stond. In het Groningse Stedum stond er een, een poldermolen in de Barnheemsterpolder, die in 1868 was gebouwd.

Vanwege het plaatsen van een nieuw gemaal was die overbodig geworden.

Het houtwerk van die molen verkeerde nog in een prima staat. Dus... vroeg Frans Gunnewick op 21 april 1958 bij de Provincie Gelderland een slooiaanvraag aan voor de oude molen, en tevens een bouwvergunning bij de gemeente Lichtenvoorde voor de bouw van een vervangende stellingmolen. Op 25 juli 1958 kwam het antwoord daarover binnen. De Provinciale klerk scheef onder meer:

DE GEDEPUTEERDE STATEN DER PROVINCIE GELDERLAND,

Nader doorgenomen het adres d.d. 21 april 1958 van de firma A. Gunnewick, te Vragender (gem. Lichtenvoorde), houdende verzoek om toestemming tot sloping van haar windmolen aldaar;

Gezien het bericht van Burgemeester en Wethouders van Lichtenvoorde d.d. 23 mei 1958, nr. 1887, alsmede het advies van de vereniging 'De Hollandsche Molen' d.d. 7 mei 1958;

Gelet op artikel 2 der Molenverordening Gelderland (Provinciaal blad nr. 130 van 1953); Overwegende dat de windmolen, een zogenaamde grondmolen, door de aanbouw van nieuwe huizen en aanplanting van bomen al enige jaren wegens windbelemmering niet meer uit alle windrichtingen kan draaien en bovendien voor het huidige bedrijf te klein is geworden; dat de eigenaar besloten heeft ter ondervanging van deze bezwaren op dezelfde plaats een hoge en grotere stellingmolen te bouwen, waartoe de watermolen van de Barnheemsterpolder bij Stedum is aangekocht; dat derhalve sloping van de huidige molen noodzakelijk is om de nieuwe stellingmolen te kunnen bouwen;

HEBBEN BESLOTEN:

Aan de firma A. Gunnewick, te Vragender (gem. Lichtenvoorde), toestemming te verlenen tot het slopen van de bestaande windmolen aldaar, onder voorwaarden, dat ter plaatse een nieuwe windmolen wordt opgericht, overeenkomstig de door het college van Burgemeester en Wethouders op 22 mei 1958 verleende bouwvergunning en dat de afkomende bruikbare materialen in overleg met de technisch adviseur van de vereniging 'De Hollandsche Molen' elders voor restauratie van windmolens worden bestemd.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan enz.;
voorts aan heren Burgemeester en Wethouders van Lichtenvoorde.
De Gedeputeerde Staten voornoemd.

In 1958 werd die molen in Stedum aangekocht, zorgvuldig gedemonteerd en naar Vragender vervoerd. Ze hadden daarbij het weer niet mee. Het regende, zodat de gladde kleiachtige bodem het werken ernstig bemoeilijkte. Met recht mag gezegd worden dat het solide grenen houtwerk met vele paardenkrachten uit de Groningse klei is getrokken. Kort na de aankomst in Vragender is het karkas op de hoge stenen voet geplaatst en afgebouwd.

Op 13 december 1958 draaide de molen feestelijk voor de eerste keer. Ze kreeg de toepasselijke naam 'De Vier Winden'. Het is best interessant om enige gegevens van de huidige molen te vermelden. De uit bakstenen opgetrokken onderbouw is tien meter hoog. De totale hoogte - maaiveld onderbouw tot aan de top van de molenwiek in de hoogste stand - is drieëndertig meter. De molenas weegt vierduizend kilo. De wieken zijn afkomstig van de vroegere molen van Van Wijngaarden

uit Lichtenvoorde.

Na een ruime samenwerkingsperiode met Frans nam Henk Klein Gunnewiek (*1950) uit Beltrum zijn werkzaamheden over. Henk is gehuwd geweest met Maria (Marian) Johanna Gerarda Gunnewick (1956-2006), een dochter van Frans en Mina Gunnewick-Bleumink.

Met ingang van 1 januari 2016 werd George Pijnappel (*1969) de molenaar en eigenaar van de opstallen nabij de molen, onder andere de geheel gemoderniseerde molenwinkel waarin vooral streekproducten worden aangeboden¹¹. Net zoals destijds Henk Klein Gunnewiek werd ingewerkt door zijn schoonvader Frans, werd George op zijn beurt ingewerkt door Henk, tenminste voor zover dat voor een molenaarszoon noodzakelijk was (zie laatste noot). In 1997 is George gehuwd met Gerdien Kreijkes (*1969).

De molen is nog niet zo heel lang geleden opgenomen in een stichting onder de naam: 'Stichting Korenmolen De Vier Winden'. Het stichtingsbestuur bestaat uit leden van de familie Gunnewick en Klein Gunnewiek.

Ten slotte nog de wederwaardigheden van Jan Gunnewick (1918-2009). Hij hield zich na het afstoten van de bakkerij meer en meer bezig met het samenstellen en de verkoop van dierlijk voedsel en aanverwante producten. Geleidelijk werd het een mengvoederfabriek, ‘Gunnewick Mengvoerders’ genoemd.

De gebouwen staan nabij de molen. Jan is gehuwd geweest met Wilhelmina (Wilhelmien) Francisca Geven (1917-2010) uit Sinderen. Na hun echtvereniging betrokken ze het pand Winterswijkseweg 55a. Een jaar of wat later verhuisden ze naar de overkant, de woning waar de familie Eeftink had gewoond, Winterswijkseweg 15.

Later in de tijd gingen zij terug naar de plek waar het oorspronkelijke oudershuis heeft gestaan, dat halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw in twee fasen werd herbouwd, eerst het voorhuis en kort daarop het achterhuis, dat als kantooruimte en overblijflokaal werd ingericht. Het echtpaar Gunnewick-Geven heeft tot aan zijn overlijden in het voorhuis gewoond, met op de voorgevel de naam ‘’t Muldersshoes’. De leiding van dit florierende bedrijf wordt momenteel uitgevoerd door de erven Gunnewick-Geven.

De foto's in dit artikel zijn uit de fotocollectie van de auteur.

1 Boerderij Teppert of Klein Leferink staat aan de Kapelweg, nummer 34.

2 De kadastrumnummers: 1036 voor het perceel grond onder de molen, 1038 voor het perceel onder de opslagruimte, en 1037 voor het gehele perceel aan grond.

3 Een molensteen, gehouwen uit vulkanisch gesteente dat wordt gewonnen in de Eifel (Dld.).

4 Gelders Archief Arnhem: Kadasterviewer. Kadaster gemeente Lichtenvoorde, Winterswijkseweg 16. Sectie C, nummer LTV00. Perceelnummer 4706, de nummers 6640, 5159, 4455, 4382, 2953, 1850.

5 Nieuw Hemink, thans Huttenweg nummer 4, was in 1862 het eigendom van de familie Harmelink en later Schilderink op erve ‘Hemink’ (Meddoseweg 3). slechte indeling nummers en tekst

6 Een voortzetting van erve Timpert is het pand Winterswijkseweg 61.

7 Aleijda Naberink was een dochter van Derk Klein Avink (*1777) en Johanna Huetink (1776-1847). Zij werd evenwel Naberink genoemd, naar de boerderij in Vragender (Winterswijkseweg 53) waar ze was geboren.

8 Erve Eeftink, De Stegge 21 Lievelede

9 Dit huisnummer is niet in het bevolkingsregister van Vragender 1880-1890 te vinden, wel in dat van Lievelede, en wel onder het nummer D21. .

10 Erve Nijenhuis, Schoolstraat 8.

11 George Pijnappel is een zoon van Bertus Pijnappel en Truus Kuin. Na het overlijden van zijn vader in 1983 was George nog te jong om het vak van molenaar over te nemen. Frans Gunnewick reisde regelmatig naar Klarenbeek, waar hij de veertien- of vijftienjarige George de fijne kneepjes van het vak bijbracht, voor zover dat nog nodig was. Momenteel baat George twee molens uit: ‘De Hoop’ in Klarenbeek en ‘De Vier Winden’ in Vragender.

Mozaïek van St. Eloy in de gevel van het voormalige fraterhuis

Door Henk Hanselman

Naamgeving van het fraterhuis

De naam van het huis is verbonden met de start van de vroegere Technische School Dr. Ariëns. Toen in september 1952 de school startte in de Coöp Zuivelfabriek aan de Zieuwentseweg werd begonnen met een opleiding metaalbewerken. De opleiding zou voorlopig verzorgd worden door fraters van de Leostichting in Borculo. Als directeur werd frater Ludgerus benoemd. Dagelijks kwam hij met zijn collega's per fiets of 'Volkswagen Kever' naar Lichtenvoorde om er de lessen in smeden, lassen en bankwerken te verzorgen. In oktober 1954 vestigden zij

zich aan de Broekboomstraat 29, in een deel van het grote notarishuis; ook bekend als 'het oude ziekenhuis'. Wat later werden ook de andere gedeelten van het huis met de nummers 29a en 31 in gebruik genomen.

Een nieuwe naam voor het pand lag toen voor de hand en gezien de affiniteit van de fraters met de nieuwe metaalopleiding werd gekozen voor het patroonschap van St. Eloy, de beschermheilige van smeden en andere metaalbewerkers. Voortaan zou het huis Fraterhuis St. Eloy gaan heten.

Het mozaïek van St. Eloy in de voorgevel

Het mozaïek is in 1955 of 1956 aangebracht. Helaas is de maker ervan niet meer bekend.

Mogelijk is het gemaakt door de frater kunstenaar: Beatus Nijs uit Hilversum of Angelico Fennis uit Borculo.

In het mozaïek staat op de voorgrond een smid in blauwe overall die het ijzer smeedt op een aambeeld. Op de achtergrond is St. Eloy afgebeeld in bisschopsgewaad en met een kruis in de linkerhand. Bovenin de tekst: 'St Eloy'. Opmerkelijk is dat St. Eloy de stola gekruist draagt. Dit is de dracht voor lagere geestelijken en tot midden jaren zestig van de vorige eeuw ongebruikelijk voor bisschoppen. Een bisschop had een rechte stola.

Historie en legende

Eloy of Eligius werd rond 590 geboren in het plaatsje Chaptelat bij Limoges (Fr). Hij begon zijn loopbaan als hoefsmid en volgde een opleiding tot edelsmid. Van de Frankische koning Chlotarius II († 629) ontving hij eens een hoeveelheid goud om er een troon van te maken. Hij maakte er twee, en wat hij aan grondstof overhad, gaf hij aan de koning terug. Deze mate van eerlijkheid was zo ongewoon in die dagen, dat de koning hem onmiddellijk een aanstelling aan het hof verleende. Naast edelsmid diende hij ook als muntmeester en persoonlijk raadsman. Tot op de dag van vandaag worden er munten en kerkelijke gebruiksvoorwerpen van zijn hand bewaard in Auxerre en Parijs.

Over de tijd dat Eligius nog gewoon smid was, wordt een opvallende legende verteld. Eligius zou een knecht in dienst gehad hebben die telkens wanneer hij een paard moest beslaan de voet van het dier afhakte zodat hij in alle rust het hoefijzer kon aanbrengen. Zonder problemen werd daarna de voet weer aan het bloedende been gezet. Het paard gaf al die tijd geen kik en stapte daarna met de nieuwe ijzers onder zijn voeten opgelucht het bedrijf weer uit.

Op oudere leeftijd werd Eligius tot priester gewijd en tot bisschop benoemd van de Noord-Franse steden Noyon en Doornik.

Bronnen

Serie 100-jarig bestaan van de Fraters van Utrecht in tijdschrift Onder Ons, 1972.

Stijn van der Linden, De Heiligen, Vakgroep Kunstgeschiedenis Kath. Universiteit Nijmegen, 1999.

www.heiligen.net.

Fotoarchief auteur.

Schade in Lichtenvoorde door de Eerste Münsterse oorlog (1665-1666)

Door Martin Huinink

In 1665 is de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in een zeeoorlog verwickeld met Engeland. Op 14 september 1665 verklaart ook Christoph Bernhard von Galen, de prins-bisschop van Münster, de oorlog aan de Republiek, nadat hij eerst een geheim verdrag had gesloten met de Engelsen. Met die oorlogsverklaring begint, wat later de Eerste Münsterse Oorlog zou gaan heten.

Von Galen bezet delen van de Republiek en doet pogingen in het noorden van het land een bruggenhoofd voor de Engelsen te vestigen. Het plan mislukt en de bisschop moet zich terugtrekken. Op 18 april 1666 wordt in Kleef vrede gesloten tussen de Republiek en het prinsbisdom Münster. Die vrede zou niet van lange duur zijn. Slechts enkele jaren later, in het Rampjaar 1672, zou Münster opnieuw Nederland binnenvallen en is de Tweede Münsterse Oorlog een feit.

Münster moet zich in 1666 terugtrekken uit grote delen in het oosten van het land die het bezet had. Ook Lichtenvoorde is bezet geweest. In 1666 maken de diverse steden en dorpen, waaronder Lichtenvoorde, een overzicht van de geleden schade. Uit de opgestelde schadestaat blijken geen grote verwoestingen of plunderingen in Lichtenvoorde. Maar niettemin heeft het stadje en de bevolking te lijden gehad onder de bezetting. Een transcriptie van deze ‘Münsterse rekeningen’ is te vinden op de website van de vereniging onder ‘LINKS’.

(https://www.oudheidkundelichtenvoorde.nl/Archief_Heerlijkheid_Lichtenvoorde)

Wat voorafging

Het bisdom Münster wordt vanaf 1585 geregeerd door bisschoppen uit het Beierse huis. Zij zijn tevens aartsbisschop van Keulen en zij besturen Münster vanuit Keulen. Bisschop Ferdinand van Beieren overlijdt in 1650. Het Domkapittel van Münster is de

voortdurende afwezigheid van zijn bisschop meer dan zat en stelt twee kandidaten voor: de domdeken Bernhard von Mallinckrodt en domcustos Christoph Bernhard von Galen. Op 13 september 1650 wordt Christoph Bernhard von Galen tot bisschop van Münster gekozen met een geringe meerderheid. Hij is dan 44 jaar oud.

De benoeming is erg omstrede en de eerezuchtige domdeken Bernhard von Mallinckrodt weigert de nieuwe bisschop te erkennen. Hij kan dit doen, omdat hij de stad Münster op zijn hand heeft. De burgerij verzet zich tegen bisschop Von Galen, die als een absoluut vorst wil regeren en de rechten van de burgerij wil beperken. De bisschop kan daarom niet in Münster resideren. Meestal verblijft hij in Coesfeld.

Von Galen laat de stad Münster belegeren en bombarderen, wat hem in Münster de bijnaam ‘Kanonenernd’ en ‘Kanonienbischof’ opleverde. In de Nederlanden zou hij later bekend worden als ‘Bommen Beernd’. Pas in 1661 krijgt de bisschop vaste grond onder de voeten in Münster. Zijn machtsgebied langs de grens strekt zich uit van het graafschap Zutphen tot aan de Dollard, met uitzondering van de graafschappen Lingen en Bentheim, die sinds de Vrede van Westfalen in 1648 een protectoraat van de Republiek zijn.

Tussen de prins-bisschop en de protestantse Nederlanden bestonden de nodige spanningen. Bernhard van Galen doet er alles aan om protestante gebieden terug te brengen onder katholieke invloed. Hij maakt bovendien aanspraak op de stad en de heerlijkheid Borculo. Als hij op 14 september 1650 de oorlog verklaart aan de Republiek, geeft hij daarvoor de navolgende redenen:

1. het feit dat de Staten-Generaal zich mengden in zaken die het Duitse Rijk

- aangingen;
2. voortdurende schendingen van het Münsterse grondgebied;
 3. beledigende brieven aan de Duitse keizer en vorsten;
 4. de bezetting door Staatse troepen van plaatsen in Oost-Friesland;
 5. de aanspraken die het bisdom Münster maakte op de stad en de heerlijkheid Borculo;
 6. de verspreiding van spotprenten en schimpgedichten;
 7. het ondersteunen van de opstand van de stad Münster.

De Borculose kwestie

Een belangrijke reden voor de oorlogsverklaring vormden dus de aanspraken van het bisdom op Borculo.

Het gebied van de stad en de heerlijkheid Borculo omvatte ongeveer de voormalige gemeenten Borculo, Neede en Eibergen. Borculo was vanouds in het bezit van het adellijke geslacht Van Bronckhorst, dat het in leen had van de bisschoppen van Münster. Het geslacht Van Bronckhorst had echter ook bezittingen die geen Münsters leen waren, waaronder Lichtenvoorde.

In 1553 komt graaf Joost van Bronckhorst, heer van Borculo en heer van Lichtenvoorde, te overlijden. Hij laat geen kinderen na en heeft in zijn testament geen erfgenaam aangewezen. In het testament was ruimte open gelaten voor de naam van een erfgenaam, maar die naam is nooit ingevuld. Omdat geen ander als erfgenaam was aangewezen, erft een bloedverwante van Joost, zijn nicht Ermgard van Wisch. Wel had Joost nog beschikt in zijn testament dat zijn weduwe, Maria van Hoya, het vruchtgebruik zou krijgen. Maria van Hoya overlijdt in 1579. Daardoor zou Ermgard van Wisch in 1579 de volledige eigendom hebben moeten krijgen.

Maar volgens het recht van Münster kon een leen alleen in mannelijke lijn vererven en door het ontbreken van een mannelijke erfgenaam zouden stad en de heerlijkheid Borculo terugvallen aan het bisdom Münster.

Na het overlijden van Maria van Hoya in 1579 neemt Münster daarom Borculo en alles wat daarbij behoort in bezit. Münster nam daarbij ook bezittingen over die geen Münsters leen waren. Ook Lichtenvoorde wordt bezet. Vanaf 1579 worden Borculo en Lichtenvoorde vanuit Münster bestuurd.

Ermgard, de erfgename, was getrouwd met Georg van Limburg-Stirum. Hun zoon, Herman Georg (1540-1574) trouwde met Maria van Hoya, een nicht van de gravin-weduwe. Hun oudste zoon was Joost van Limburg-Stirum (1560-1621). En deze Joost van Limburg-Stirum eist in 1615 bij het gerechtshof te Arnhem dat hij, als rechtmatige erfgenaam van zijn grootmoeder Ermgard van Wisch, alsnog in het bezit van Borculo en Lichtenvoorde wordt gesteld.

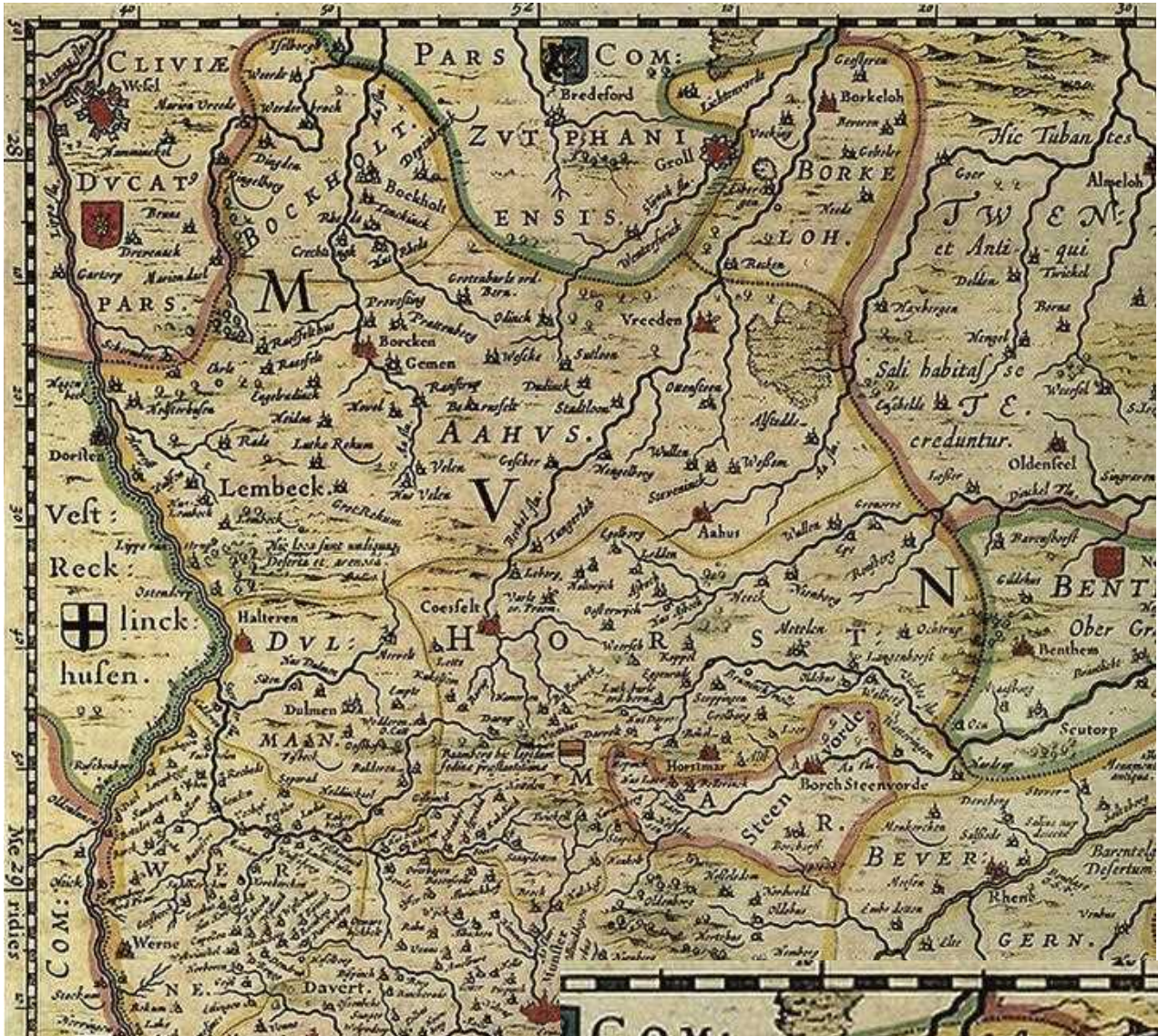
De eis wordt op 20 december 1615 toegewezen. Op 27 december 1615 geeft een groep soldaten vanuit Zutphen aan deze uitspraak uitvoering, vooreerst alleen voor wat betreft Lichtenvoorde. Toen de Zutphense soldaten voor de poort stonden, was de burgerij van Lichtenvoorde eerst te verbouwereerd om de stadspoort te openen. De Zutphense soldaten haalden daarop de brug neer en toen zij aanstalten maakten om ook de poort open te breken, haastte de burgerij zich om hem te openen en de soldaten binnen te laten.

Binnen de grachten stond het kasteel van Lichtenvoorde. Eenmaal binnen het stadje stellen de soldaten twee stukken geschut op bij het kasteel en eisen zij de overgave van het kasteel. De bezetting vraagt om bedenktijd. Een korte bedenktijd wordt gegeven maar enkele Zutphense soldaten slagen erin om het kasteel binnen te dringen. Tot een formele overgave komt het daardoor niet meer. Het wordt zonder bloedvergieten ingenomen.

Bijna twee maanden later wordt ook Borculo ingenomen. Dat gaat wel met geweld gepaard en daarbij zijn toen ook enkele doden gevallen. En zo werd Joost van Limburg-Stirum weer in het bezit gesteld van Borculo en Lichtenvoorde en werden beide Gelders. En is het gedaan met de betrekkelijke zelfstandigheid die de

heerlijkheid Borculo in het verleden had, gelegen tussen de graafschap Zutphen en het bisdom Münster. Was dit alles niet gebeurd, dan zouden Borculo, Neede, Eibergen en Lichtenvoorde nu mogelijk tot Duitsland behoord hebben.

Niettemin, Borculo was eigenlijk een Münsters leen. Eerst wordt nog geprobeerd in minnelijk overleg tot nadere afspraken te komen tussen de Republiek en Münster. Dat mislukt. Daarna worden er nog de nodige juridische processen gevoerd in Arnhem en in Duitsland.

Figuur 1 Detail van een historische kaart van het bisdom Münster (westen is bovenaan) Op deze kaart wordt Lichtenvoorde wel als deel van de heerlijkheid Borculo gerekend! bron: kaart van Johannes Janssonius uit Amsterdam https://nl.wikipedia.org/wiki/Johannes_Janssonius) uit de Novus Atlas Absolutissimus, uitgegeven in 1658

Bij het Hof in Arnhem werd de eis neergelegd dat Münster een vergoeding zou moeten betalen voor schade en verlies van inkomsten over de jaren 1579-1616. De bezetting van Borculo en Lichtenvoorde was immers als onrechtmatig geoordeeld. Deze eis tot schadevergoeding werd toegewezen. Münster heeft deze vergoeding nooit betaald maar Christoph Bernard von Galen voelde zich wel erg gekrenkt, telkens wanneer vanuit de Republiek werd gevraagd gevolg te geven aan deze gerechtelijke uitspraak.

Het prinsbisdom Münster op zijn beurt legde zijn zaak voor aan de hoogste Duitse rechters. Het Rijkskamergerecht en de Rijkshofraad stelden Münster in het gelijk, maar Münster was niet in staat om uitvoering aan die uitspraken te geven. De aartsbisschop van Keulen, tevens bisschop van Münster, was bovendien meer geïnteresseerd in wat er in Keulen en het Rijnland gebeurde dan in het veraf gelegen Borculo. En in Duitsland woedde in de jaren 1618-1648 de Dertigjarige Oorlog. Borculo had geen hoge prioriteit.

Dit verandert met het aantreden van Christoph Bernhard von Galen in 1650 als bisschop van Münster. Anders dan zijn voorganger was hij wel een zoon van het Münsterland en kende hij de situatie heel goed. Voor hem zou het terugkrijgen van Borculo een van zijn politieke speerpunten worden.

Het verloop van de oorlog

Nadat hij op 14 september 1665 de oorlog aan de Nederlanden had verklaard, zet de prins-bisschop op 23 september 1665 de aanval in op het oosten en het noorden van de Republiek. Von Galen steekt de grens over met 20.000 man. Gronau en Losser vallen op 24 september. Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum, Huis Almelo en Diepenheim vallen de volgende dag. In Losser worden 30 tot 40 huizen verwoest en Enschede wordt geplunderd. Borculo valt op 29 september, Bredevoort en Lochem op 1 oktober. Ook Doetinchem, Vorden en Kasteel Keppel krijgen te maken met een bezetting. De Münsterse troepen trekken zich terug op Ommen. Vandaar laat Von Galen een deel van

zijn troepen via Rouveen en Staphorst oprukken naar Drenthe en vandaar naar Winschoten en Wedde.

Een tweede divisie onder leiding van de Schotse generaal-majoor Gorgas was begonnen in Meppen en eindigt op 29 september via Barnflair, onder Ter Apel, in het Bourtangerveen. Via Ootmarsum en Bentheim trekt Von Galen naar het Emsland om zich te verenigen met zijn troepen die bij verrassing het Oldambt waren binnengevallen. Er werd kwartier gehouden in Jipsinghuizen waar 300 van zijn mannen sneuvelen. De commandant van de vesting Bourtange weet zich te handhaven. De Münsterse troepen, gelegen bij Winschoten, worden omsingeld en geven zich over.

Frankrijk, Brandenburg-Pruissen en Brunswijk-Wolfenbüttel schieten de Republiek te hulp. Een poging van de Münstersen om Willemstad, Oudenbosch en Bergen op Zoom te bezetten om een Engelse invasie mogelijk te maken loopt op niets uit. Koning Karel II van Engeland zet de subsidie aan de prins-bisschop stop. Als dan Staatse troepen vervolgens optrekken naar Bocholt en het Münsterland wordt bedreigd, rest Von Galen niets anders dan terug te trekken. Op 18 april 1666 wordt de Vrede van Kleef gesloten.

Hoe emotioneel Von Galen betrokken was bij Borculo, kan blijken uit het volgende. Nadat de Vrede van Kleef was gesloten, bezocht in mei 1666 de Nederlandse gezant Zyborgh de bisschop in zijn residentie te Coesfeld. Hij kwam om mee te delen dat de Staten-Generaal de Vrede van Kleef hadden geratificeerd. Zyborgh vroeg aan de bisschop om zijn troepen uit Borculo terug te trekken. Waarop de verslagen bisschop geantwoord moet hebben: ‘Mein Borkelo, mein Borkelo, welches mir von Gottes und Rechts wegen zukommt!’ en pas daarna, berustend: ‘... Ich werde sehen, dass die Räumung erfolgt’.

Zes jaar later, in het rampjaar 1672, sluit de bisschop van Münster een verbond met de bisschop van Keulen en met Frankrijk en Engeland en begint hij de Tweede Münsterse oorlog. Weer valt hij de Republiek binnen. Deze keer duurt het langer voor Bernhard von

Galen zich terugtrekt. In 1674 wordt er vrede gesloten en deze keer is het definitief.

De schade in Lichtenvoorde

Zoals hiervoor vermeld had ook Lichtenvoorde in 1666 een berekening gemaakt van de schade. Bij de schadestaat waren diverse bewijsstukken gevoerd. Dus waarschijnlijk stelden de dorpen en steden de schadestaat op met het oog op het verkrijgen van een vergoeding van de schade.

Het stadje zelf had schade geleden. Het moest maandelijks 150 guldens afdragen aan de Münsterse bezetting. Daarnaast werd er ook schade geleden door de individuele burgers. Er moest onbetaald werk verricht worden voor de Münsterse bezetter. Ook was er schade door diefstal en plundering en vernieling. Soldaten werden ingekwartierd bij de inwoners, die de soldaten moesten onderhouden, dagelijks bier of biergeld geven en aan die soldaten bovendien ook nog 'serviesgeld' moesten geven. Welke 'service' of dienst die soldaten daarvoor leverden, is onduidelijk. Werd daarmee misschien van hogerhand gereguleerd

dat de soldaten dan niet op eigen gelegenheid geld zouden afpersen van de bevolking?

Men rekende in rijksdaalders, daalders, guldens, stuivers en penningen. Een rijksdaalder was 2,5 gulden. Een daalder was 1,50 gulden. Een gulden was 20 stuivers. Een stuiver was 16 penningen.

Ene Tone Huijcinck vermeldt als schade onder meer dat hij gedurende 11 weken aan een bij hem ingekwartierde soldaat 12 ½ stuiver had moeten betalen. Tone betaalde dus aan serviesgeld 11 x 12,5 stuivers = 137,5 stuivers = 6 guldens, 17 stuivers en 8 penningen, wat werd genoteerd als: 6 -- 17 - 8.

Lichtenvoorde werd door de Münsterse bezetting aangeslagen voor 150 rijksdaalders per maand. Arend Otto de Rode van Heeckeren, de bewoner van havezate Tongerlo in Vragender, heeft kennelijk een brief gestuurd aan de Münsterse overste Diedrich Kleppink, de commandant van Borculo, met het verzoek Lichtenvoorde niet het volle bedrag te laten betalen. Hij kreeg het beleefde maar onverbiddelijke antwoord:

<p><i>Monsieur Rode, Des Herren sein schreiben hab ich wol erhalten, und wolte den gemeintleuten wegen des abschlags gerne vergeltsen, weilen aber Ihre Hochfurststl: selbst diesen überschlag gemacht, und derselber von den Commissaren muss berechnet werden, kan weiters darin keine enderung geschehen. Wegen dere Execution aber, welche mir schon anbefohlen verschöne dieselbe so viel als möglich aber die restirende gelder so wel alte als neuen müssen innerhalb dreij taegen alhier unfehlbar gebracht werden, warnach sich die gemeinte hat zu richten, und ich verbleibe des Herren dienst und frendwilige diener Diedrich Kleppink obwstr¹</i></p> <p><i>Dat: Borkelo den 17 Januarij 1666</i></p>	<p>Mijnheer de Rode (Arend Otto de Rode van Heeckeren), Ik heb uw schrijven in goede orde ontvangen en zou graag de gemeentelieden (van Lichtenvoorde) vrijstellen vanwege het voorschot. Maar, omdat de Hoogvorstelijke zelf deze berekening heeft gemaakt en dit bedrag door de oorlogscommissaris in rekening gebracht moet worden, kan dat niet aangepast worden.</p> <p>Bij de tenuitvoerlegging, die mij reeds is bevolen, zal ik de gemeentelieden echter zo veel mogelijk sparen, maar de resterende schulden, zowel oude als nieuwe, moeten binnen drie dagen zonder mankeren hierheen gebracht worden. Daar moet de gemeente zich aan houden.</p> <p>En ik verblijf uw dienstwillige en welgezinde dienaar, Diedrich Kleppink, kolonel - commandant</p> <p>Gegeven te Borculo op 17 januari 1666</p>
---	--

Bijna twee maand later, op 9 maart 1666, kreeg Lichtenvoorde een brief van de oorlogscommissaris Henrick Broeckhausen, waarin hij dreigde met een militaire tenuitvoerlegging.

<p><i>Aus gnedigsten befehl Ihre Hochfürstl Gnaden zu Munster undt Corveij unsers gnädigsten herren wirt hiermit den Eingessenen des Fleck und Kirspels Lichtenforde ernstlich angedeutet das sie ihre schuldige contribution monatlichen hundert funfzig Reichsthaler daruff von hochstgedachten ihre hochfürstl: gnaden gyft (?) gesetzet undt angeschlagen, pro Februario et Martio angesicht dieses alhie ufm Hause Borkeloh bejbringen sollen; wie drigen pfals sie scharfterer militairischer execution gewertig seijn müssen; urkundt dieses, Borkeloh den 9 martij 1666 Henrick Broeckhausen coms.</i></p>	<p>Op het genadige bevel van Zijne Hoogvorstelijke Genade te Münster en Corveij, onze genadige Heer, wordt hierbij aan de ingezetenen van de vlek (=het stadje) en kerspel Lichtenvoorde ernstig opgemerkt dat zij hun verschuldigde maandelijks contributie van honderdvijftig rijksdaalders, vastgesteld en aangeslagen door Zijne Hoogvorstelijke Genade, over de maanden februari en maart, hier op het Huis Borculo moeten afleveren. En bij nalatigheid zullen zij rekening moeten houden met een scherpe militaire tenuitvoerlegging.</p> <p>Borculo, 9 maart 1666 Henrick Broeckhausen, commissaris</p>
--	---

Waarschijnlijk is kort daarna betaald. Maar, op 16 april was Lichtenvoorde weer nalatig, nu de bijdrage voor april.

<p><i>Monsieur Rode Derselben schreiben hab ich wol empfangen und auch die copeij des jenen welches der Herr Commissaren Henrich Broeckhausen an die van Lichtenforde aus Vreden geschrieben, darumb bin verwundert dat Ihr noch weitert seumet dat gelt anhere zu senden, welches ich auf ihre uorbit und respect die Execution aufgehalten Wan es morgen vor sonnen unterganck nicht hiehin wirt eingeliebert sein werden die von Lichtenforde die Execution gewis zu erwarten haben. Welches ich zur nachrichtung nicht verhalten wollen, bleibent euer Edeldienst und frendtwillg diener Diedrich Kleppink, obristwachtmeister</i></p> <p><i>Dat: Borkelo den 16 April 1666</i></p>	<p>Mijnheer Rode (Arend Otto de Rode van Heeckeren),</p> <p>Uw schrijven heb ik in goede orde ontvangen, evenals een kopie van de brief die de heer Henrich Broeckhausen aan Lichtenvoorde vanuit Vreden heeft geschreven.</p> <p>Daarom verbaast het mij dat u nog steeds nalatig bent om de bijdrage hierheen te sturen, waarvan ik de tenuitvoerlegging op uw verzoek heb uitgesteld.</p> <p>Als morgen voor zonsondergang het geld niet hier is afgeleverd, hebben de inwoners van Lichtenvoorde met zekerheid de tenuitvoerlegging te verwachten. Welke mededeling ik u niet wil onthouden.</p> <p>Ik verblijf van U Edele de dienstwillige en welgezinde dienaar, Diedrich Kleppink, kolonel - commandant</p> <p>Gegeven te Borculo op 16 april 1666</p>
---	--

Op 18 april 1666, de dag waarop in Kleef het vredesverdrag werd gesloten, heeft Arend de Rode van Heeckeren namens Lichtenvoorde betaald voor de maand april. De proviandmeester Wilhelm Adolph Feist gaf daarvoor een kwitantie af.

Inscriptio	Adres
<p><i>Dem woledlen Arendt Otto de Rode von Heckeren zum Lichtenforde, mejnen sonders hochgeehrten herren Lichtenfoorde</i></p> <p><i>Das die von Lichtenvorde auf dem April vor die contributionen gelden bezahlet haben hundert und funftzig Rcdll solches wirt hiermit bescheiniget den 18 april 1666 Dat. Borculoe W.A.Feist</i></p>	<p>Aan de weledele Arendt Otto de Rode van Heeckeren te Lichtenvoorde, mijn hooggeëerde heer te Lichtenvoorde</p> <p>Dat de inwoners van Lichtenvoorde de bijdrage betaald hebben van 150 rijksdaalders voor april, dat wordt hierbij bevestigd.</p> <p>Borculo, 18 april 1666, W.A. Feist.</p>

Ook nadat op 18 april 1666 het vredesverdrag al was gesloten, hield Münster Borculo en Lichtenvoorde nog bezet en eiste het nog steeds de bijdrage op. Maar tegelijkertijd werd die oorlogsbijdrage ook gevorderd door de Staatse overste Vostes, die in Doetinchem zetelde. Maar Von Broeckhausen, de Münsterse commissaris in Vreden, stelde zich in een brief van 25 april 1666 op het standpunt dat Lichtenvoorde vanouds een onderdeel was van de heerlijkheid Borculo en dat Lichtenvoorde dus aan Münster en niet aan Doetinchem moest betalen. Lichtenvoorde zat toen dus tussen twee vuren en dreigde twee keer te moeten betalen.

De schade die Lichtenvoorde zelf heeft geleden betrof onder meer de maandelijks bijdrage van 150 rijksdaalders. Ook vorderde Münster eenmalig haver, hooi en turf. Lichtenvoorde kon dat niet leveren omdat het te onveilig was om het gevraagde af te leveren in Borculo. Die vordering werd afgekocht.

De plaatselijke commandant was kapitein Ströher (ook wel geschreven als Stroer, Ströer, Ströier). Hij en zijn vervanger (luitenant) moesten door het stadje worden onderhouden, dus ook aan hen moest serviesgeld betaald worden. Toen de Münsterse bezetting in Lichtenvoorde aankwam en de bevolking lastigviel, was er, om verdere overlast te voorkomen, eenmalig een bedrag aan hen betaald. Ströher en zijn luitenant hadden enkele persoonlijke knechten. Ook voor deze knechten moest Lichtenvoorde onkosten maken.

Ook de problemen met Doetinchem kostten geld, onder meer voor ‘badeloon’ (bodeloorn voor de naar Doetinchem gestuurde bodes). Ook moest betaald worden aan de Münsterse, de Staatse en de Franse troepen voor ‘levendige en schriftelijke salvegardes’. Door een salvegarde of sauvegarde kreeg een plaats een vrijwaring van geweld of overlast van de eigen troepen, hetzij doordat er soldaten gelegerd werden (levendige salvegarde), dan wel door de afgifte van een vrijbrief (schriftelijke salvegarde). Schending van een dergelijke salvegarde werd zeer zwaar bestraft. Vanwege de Franse troepen moesten ook kosten gemaakt worden voor ‘dolmetsers’ (tolken).

In de vestingstadjes Groenlo en Bredevoort waren eveneens troepen gelegerd. Lichtenvoorde moest ook kosten maken om geen last te hebben van de in die plaatsen gelegerde garnizoenen.

De schade die het stadje zelf had geleden werd als volgt opgetekend:

Aenteickeninge Van contributien als ondersint, soo dez Ampt van Lichtenvoorde heeft moeten opbrengen, gelijk hier en uijt bijgaande brieven te sien is, aen de bisschoppelijcke volckren

Het ampt van Lichtenvoorde heeft moeten betalen beginnende van de maent octob: 1665 tot de maand april 1666 maentlicken 150 Rijxdlr en 3 Rijxdlr voor de Comijs, maeckt te samen in die seven maenden 1071 Rijxdlr. Noch het Ampt Lichtenvoorde aengeslagen door den Generael KrijgsCommissarium Broeckhuijsen, als hier bij gaende te seen is, den 12 febrj 1666, erstlick 30 molder haver, 15 molder hoeij, 50 roeden torff maar doordien het onmogelick was het hoeij, haver en torf aldaar te komen leveren wegen onveilicheijt der parthijen, soo (heb) ick geaccordeert den haver voor 30 Rijxdlr, het hoeij voor 45 Rijxdllr, den torf voor 50 Rijxdllr, maeckt te samen 125 Rijxdllr.

Noch den commandant, Capitain Ströher met sijnen Lieutenant gevordert van t' Ampt Lichtenvoorde, doen sij erst daer in quamen 30 Rijxdllr, welcke ock het Ampt heeft moeten betalen om vrede te hebben wegens die soldaten, soo daegelics die huijsluijden moeilijck vielen.

Die stadt Lichtenvoorde heeft moeten verplegen so aen cost en dranck Capitain Ströher met sijnen Lieutenant tot 7 weecken en enige daegen, het welck sich bedraegt 75 gld, noch heeft Ströher met sijnen Lieutenant de stat tot laste geleijt, voor den Capitein 4 knechten en de Lieutenant 2 knechten, voor iedere knecht maendelijcksen 3 Rijxdll en 25 st^s: tot 7 weecken 5 daegen toe, bedraegt sich in alles 103 gld, is te samen 178 gld.

Die huijsluijden van 't Ampt Lichtenvoorde hebben moeten betalen aen Capitein Ströher en sijne Lieutenant voor costgelt en servijs tot 5 weecken toe, ijder weeck geaccordijrt voor 5 Rijxdlr, doet te samen 60 Rijxdllr.

Het Garnisoen van Doetinchem heeft verscheijden grote oncosten dit Ampt aengedaen, so door invordering van de maent mart en april 1666 die allertijts meestendele tot Borculoe betaelt waeren, daer voor moesten uijtgeven, so aen verteringen en grote gedaene oncosten, soo hen en weder aen badeloon en anders, 20 Rijxdlr.

Het Ampt van Lichtenvoorde heeft het in verscheijden reijsen gecost, eerbevooren sij die salvegarde heeft van die Bisschoppelijcke volckeren cunnen krijgen, meer als 30 Rijxdlr.

Doen het Staten en Fransche leger naar 't Stift Munster trock, heeft het Ampt van Lichtenvoorde gecost aen salvegardegelt, so levendige als schriftelijcke, 3 levendige, waeronder eenen van die Fransche was 9 daegen en 2 van Staten, so aen gelt en oncosten als verpleging voor haer en haere peerden, met eenigen dolmetscher bij die Frantschen, die somma van 100 Rijxdlr.

Noch heeft het Ampt van Lichtenvoorde wel rijckelijck gekoft aen verteringen, schenckagien en mede executionsgelden, soo die bisschoppelijcke volckeren hebben genoten, die somma van 110 Rijxdlr.

Noch wegens verteeringen aen die benabuijrd garnisoenen gedaen so aen haver als anders, rijckelijcken 80 Rijxdllr. om van die parthijen genen overlast te lijden soo wel van die van Grol als Bredevoort.

En daarnaast was er nog de schade die individuele inwoners geleden hadden. De meeste inwoners gaven aan dat zij schade hadden gehad doordat (pluim)vee en/of huisraad was gestolen. De inwoners in en rond het stadje, waar het kasteel stond, gaven aan dat

zij kosten hadden gemaakt omdat zij gedurende een aantal weken een soldaat ingekwartierd hadden gekregen. Veelal betrof het schade zoals geleden door ene Jan Hummelinck. Hij gaf aan de volgende schade te hebben geleden:

<p><i>Jan Hummelinck heeft ten eersten een soldaet van die Bisschop soo op t' Casteel te Lichtenvoorde in Quarnisoen lag de cost en dranck seven weecken moeten geven stelt s' weecks daer voor 1 rijxdllr noch den selven soldaet s' weecks 12 ½ str. voor servis moeten geven Noch heeft voorsegde Hummelinck gegeven aan den Commandant Stroer twee schepel haver cost Noch hem schincken gansen hoender en ander huijsgerat ont-nomen stelt daervoor Noch een halve vijme boeckweijte stelt</i></p> <p style="text-align: right;">gl -st -p f 17 -10-0 4 -12-4 1 -16-0 10 -0 -0 <u>3 -0 -0</u> 36 -18-8</p>	<p>Jan Hummelinck heeft ten eerste een soldaat van de bisschop, die op het kasteel te Lichtenvoorde in het garnizoen was gelegerd, gedurende zeven weken kost en drank moeten geven</p> <p>Hij stelt per week daarvoor 1 rijksdaalder Ook aan die soldaat per week 12½ stuiver serviesgeld moeten geven .. Ook heeft genoemde Hummelinck gegeven aan den commandant Ströher twee schepel haver; kosten Ook zijn hem hammen, ganzen, hoenders en ander huisraad ontnomen, hij rekent daarvoor En ook een halve vim (50 schoven) boekweit, gesteld op</p> <p style="text-align: right;">gl -st -p f 17 -10-0 4 -12-4 1 -16-0 10 -0 -0 <u>3 -0 -0</u> 36 -18-8</p>
---	---

Een andere inwoner, Warner Doenick, had ongeveer dezelfde schade geleden. Maar hij was kuipenmaker en van hem werd ook zijn gereedschap gestolen. Verder werd zijn huis beschadigd en was het hooi van zijn land gehaald. Zijn schade beliep 53 - 18 - 8.

De bierbrouwer Sens (Vincent) Sijlvold heeft twaalf weken een soldaat van de bisschop en twee weken een Staatse soldaat ingekwartierd gehad. Zijn vrouw en kinderen en zijn brouwketel had hij naar Doesburg in veiligheid gebracht, waar hij tijdelijk een huis had gehuurd. Ook waren hem twee koeien afgestolen en waren zijn ruiten gebroken. Zijn schade bedroeg in totaal 161-10-0.

Cöene Tongerlo - mogelijk was hij herbergier - moest drie tonnen bier beschikbaar stellen aan de soldaten, toen het kasteel weer was ingenomen. Dat had hem, naast de overige schade, nog eens 15 gulden gekost. Minder slecht verging het wat dat betreft de herbergier, tevens rentmeester van havezate Harreveld, Bruijn van Bronckhorst. Hij kreeg wel betaald voor vier tonnen bier, maar minder dan zijn

normale prijs.

Toen de Staatse troepen het kasteel wilden innemen, had commandant Ströher zich teruggetrokken in het huis van Garrit Beerents. Daar heeft Ströher toen een kast en het glas kapotgeschoten. Ook is in de stal een koe doodgeschoten. En op weg naar Doesburg hadden Doesburgse soldaten Garrit bestolen, wat hem nog eens een extra schadepost van 200 gulden opleverde..

Kapitein Ströher ontzag zich niet burgers af te persen. Zo vermeldt Herman Verwits schadestaat dat Ströher hem vijf rijksdaalders, een dukaat (= 5 gulden) en een dukaton (=63 stuivers) had afgeperst. Ook tabak, brandewijn had Verwit aan Ströher moeten geven en een vette koe van hem was geslacht (en gestolen). Verwits schade bedroeg in totaal 140 gulden.

De smid Hendrick Bijvanck heeft 4000 nagels moeten maken, waarvoor hij niet betaald kreeg. Een extra schadepost voor hem van 100 guldens. Ook voor het beslaan van een paard was hij niet betaald. Hij rekende daarvoor 5 gulden. Ook de Fransen hadden hem niet

betaald voor zijn werk. Zijn totale schade kwam op 178 gulden.

Dominee Rochlingius was naar Emmerik gevlucht. De ruiten van zijn pastorie waren ingeslagen. Rogge en boekweit, die hij in de kerk en op het kasteel in veiligheid had willen brengen, waren uiteraard ook weg. Overigens was de dominee niet de enige die had gehoopt dat zijn eigendommen op het kasteel veilig zouden zijn. Ook enkele anderen hadden dit vergeefs geprobeerd.

Bij de inwoners van Vragender, Lievalde en Zieuwent werden uiteraard geen soldaten ingekwartierd. Het garnizoen lag immers in Lichtenvoorde. Dus deze buitenlui hadden geen kosten gemaakt voor onderhoud en serviesgeld van ingekwartierde soldaten, maar zij waren gedwongen palissaden te leveren voor het kasteel.

En wie ergens in een buurtschap woont, zal zich eerder genoodzaakt zien om zichzelf met zijn gezin en zijn vee in veiligheid te brengen als er soldaten naderen. Anders dan de meeste

inwoners van het stadje Lichtenvoorde, gaven de meest bewoners van de buurtschappen dan ook aan dat zij kosten hadden gemaakt vanwege 'vluchten'.

Reizen was niet zonder risico. Ene Jan te Dorsthorst was met een kar naar Doesburg gereisd om waren op te halen. Zijn paard werd hem ontnomen en hij moest 25 gulden betalen om het terug te krijgen. Hij was niet de enige die 25 gulden moest betalen om zijn eigen paard terug te krijgen. Ene Hendrick Hofman was op de Vragender Esch beroofd van 5 guldens, overigens niet door een Münsterse soldaat maar door een 'Staten parthij'.

Tot slot

Hieronder volgen nog de namen van de 183 inwoners die schade hebben gemeld. De schade van ieder van hen is te vinden in de transcriptie van de 'Münsterse rekeningen' op de website van de vereniging onder links, of https://www.oudheidkundelichtenvoorde.nl/Archief_Heerlijkheid_Lichtenvoorde

Lichtenvoorde	14. Derck Lanckfelt	28. Jan van Metelen
1. Jan Hummelinck	15. Tonnis te Hulsvoot	29. Hendrick Schroers
2. Warner Doenick	16. Wilhelmen Rochlingius	30. Derck Rolophes
3. Joes Schrader	17. Joachim Sterenberg	31. Jan te Dorsthorst
4. Beerent Huijninck	18. Goosen van Marhulsen	32. Bartholt Huijninck
5. Toene Huijckinck	19. Beerent Boumans	33. Jan Cruesen
6. Cöene Tongerlo	20. Derck Gijrkinck	34. Hendrick van Metelen
7. Cornelis Gosselic	21. Rotger Bijtemans	35. Henrick Leelant
8. Herman Crabbenborg	22. Jan Gosselic	36. Jan Westerman
9. Sens Sijlvold	23. Beerent Bartholts	37. Beerent ter Stege
10. Garrit Beerents	24. Beerent Gosselic	38. Jan van Brunckhorst
11. Herman Verwit	25. Jan te Passe	39. Lubbert Oltwater
12. Hendrick Bijvanck	26. Hendrick Hofman	40. Jan Waeninck
13. Evert Bijvanck	27. Dries ten Havercamp	41. Claes Raben

42. Beerent Tolner	66. Jutte te Bussche	91. Jan te Plate
43. Beerent Goesenck	67. Evert Wassinck	92. Lubbert Roeckes
44. Derck Bijtemans	68. Jan Hulsevoort	93. Wolter Willems
45. Cornelis Timmerman	69. Jan Leferinck	94. Jan te Knippenborgh
46. Jan Vos	70. Lubbert Meijnen	95. Hendrick Speckgoor
47. Jan Huijninck	71. Beerent Meijnen	96. Raebe ten Reetberge
48. Herman Plante	72. Hermen Schaers	97. Engbert te Reetbergh
Vragender	73. Reijner Pillen	98. Hermen te Wopereis
49. Arent Otto de Rode van	74. Jan Heminck	99. Dereck te Moller
Heckeren	75. Hermen Dieperinck (1)	100. Jan ten Eeckeler den Jongen
50. Coene Coenties	76. Hermen Dieperinck (2)	101. Willem ten Iserreve
51. Jan Hoijckinck	77. Beerent Benninck	102. Tonnis ten Hoenderboom
52. Jan Pillen	Zieuwent	103. Jan Winterinck
53. Hendrick Wamelinck	78. Hendrick te Nijenroller	104. Jan te Veluwe
54. Beerent te Winckel	79. Jan te Dorsthorst	105. Jan te kleijne Veluwe
55. Geert Meeckes	80. Willem te Eeckelder	106. Carst Ruwhorst
56. Hermen Sesinck	81. Tonnis te Oldenroller	107. Geert te Moller
57. Derck to Nijenhuijs	82. Jan ten Eeckelder	108. Jenneke op die Stege
58. Hendrick te Weijenborgh	83. Jan Roocks	109. Beerent Groote Holckenborgh
59. Hendrick Schilderinck	84. Beerent te Keveler	110. Lubbert op Teppersstede
60. Beerent Cruese	85. Beerent Lanckfelt	111. Hendrick te Wopereis
61. Lubbert Cruese	86. Willem Slot	112. Jan Schutte
62. Evert Rentinck	87. Jan Hummelinck	113. Jan te Crabbenborgh
63. Warner Hermelinck	88. Maria Hummelinck	114. Hendrick Willems
64. Warner Naberinck	89. Hendrick Sprenkelder	115. Hermen Clumperinck
65. Marten ten Haeve	90. Geert Storckhorst	116. Beerent Clumperinck

117. Jan te Manschot	142. Jan te Goldewijck	166. Engbert Avinck
118. Jan Donderwinckel	143. Garrit te Manschot	167. Pelgrim Avinck
119. Jan Crabben	144. Hendrick te Goldewijck	168. Beerent Weeninck
120. Hendrick te Nijenhuis	145. Jan Huijskes	169. Jenneken Kotters
121. Wolter Roocks	Lievelde	170. Wessel Kleijn passe
122. Hendrick Wechelters	146. Wessel Conings	171. Engbert Efftinck
123. Herman Manschot	147. Engbert Hummelink	172. Geert te Moller
124. Engbert Colckman	148. Reint Ikinck	173. Garrit Reijners
125. Tonnis Herberts	149. Derck Storteler	174. Jan te Braecke
126. Gosen Gosselic	150. Geert te Bloemendael	175. Tonnis Rentinck
127. Beerent Olijslagers	151. Jan Spijckers	176. Garrit Roemaete
128. Beerent Herberts	152. Beerent te Passe	177. Hendrick aen den Bulten
129. Hendrick Olijslagers	153. Hendrick Efftinck	Nagekomen meldingen
130. Tonnis Olijslager	154. Tonnis Tanckinck	178. Berent Tongerloe
131. Herman de Poortener	155. Albert Ikinck	179. Jacob en Willem te Bockel
132. Tonnis Tubes	156. Roloph Hilberinck	180. Henrich ten Haeve
133. Beerent Tubes	157. Beerent Halinck	181. Jan Plante
134. Arent Sijberinck	158. Jan te Lemeler	182. De vrou van Middachten
135. Engbert Slijckermans	159. Derck Ebberdinck	183. Bruijn van Bronckhorst
136. Garrit Tubes	160. Jan Pondes	
137. Beerent te Hoppinckreis	161. Tonnis Hennekes	
138. Garrit Segendijck	162. Hermen Avinck	
139. Tonnis op t' Veller	163. Jan te Nijenhuijs	
140. Herman Slijckerman	164. Johan Coolmans	
141. Wolter Wopereis	165. Bartholt Eeftinck	

Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde

Opgericht 28 oktober 1971

Secretariaat:
P.C. Hoofdstraat 5
7131 WE Lichtenvoorde
Tel. 0544 377181
e.mail: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

INSCHRIJFFORMULIER

Ondergetekende:

Naam:.....Voorletters:.....

Adres:.....

Postcode:.....Woonplaats:.....

Telefoon:.....E-mail:.....

Geeft te kennen ingeschreven te worden als lid van de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde.

Hij/zij heeft belangstelling voor één of meer van de volgende aandachtsgebieden:

0	Excursies/lezingen	0	Genealogie
0	Historie van Lichtenvoorde	0	Streektaal
0	Expositie/vitrines	0	Archeologie
0	Redactie periodiek	0	Bibliotheek
0	0

Plaats:..... Datum:.....

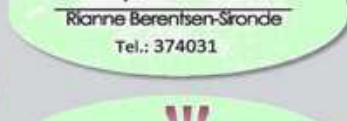
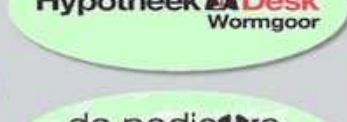
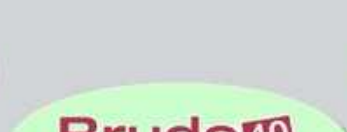
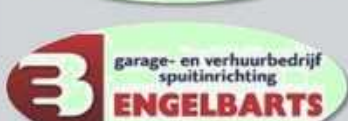
Handtekening:.....

Formulier sturen naar: Ledenadministratie Vereniging Oudheidkunde Lichtenvoorde, Beethovenstraat 20, 7131 AK Lichtenvoorde, of per e-mail naar: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl

Met het ondertekenen van dit formulier geeft u de Vereniging voor Oudheidkunde te Lichtenvoorde toestemming om uw gegevens te beheren.

E-mail: info@oudheidkundelichtenvoorde.nl
Website: www.oudheidkundelichtenvoorde.nl

Bankgiro: IBAN NL54 RABO 0336 1639 32 t.n.v. Vereniging voor Oudheidkunde

Hallo JUMBO
Bennink
 Van Heijdenstraat 17, 7131 CA, Lichtenvoorde
 Telefoonnummer: (0544) 39 30 40